

MODRA
PTICA
LETO
XII.

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 4. ŠTEVILKE

MAREC

Zima Vrščaj: Tri sestre

A. Maurois-B. Borko: Trpljenje mladega Wertherja

Branko Rudolf: Moderna umetnost in Vodušek

—*ab*—: Villonovska balada o počasnosti

Villonovska balada o minljivosti

Villonovska balada o žejnem srcu

Razno

TRI SESTRE

ZIMA VRŠČAJ

Kamenito, pust, umazano mestece pod Belimi gorami je imelo nekaj, česar človek ne bi pričakoval: prekrasen vrt sester Buličevih. To je bil edini vrt v mestecu. Res je, da je tudi nekaj drugih hiš imelo vrt, ali boljše nekaj leh, poraslih s solato in s sočivjem. Ali to so bile samo lehe, ki so ljudem dajale nekaj najpotrebnejšega sočivja. Tu in tam je akacija ali figovo drevo metalo senco na hišo, a to je bilo redko kje in drevo je bilo ožgano od južnega sonca, suho in samotno, da ti ni moglo razveseliti srca. Cvetja pa nisi opazil nikjer. Niso ga gojili; zemlja je bila predragocena, da bi jo zasajali s cvetjem. Zemlja je pod Belimi gorami dar milosti božje, ki ga je treba skrbno uporabiti; saditi cvetje bi pomenilo razsipnost. Godove, rojstva, poroke, pogrebe in druge svečane mejnike človekovega življenja so ljudje praznovali brez cvetja. Seveda, bogatejši v mestu so ga naročali od drugod. Vsi drugi, in teh je bilo večji del, so shajali brez cvetic.

In zato je bil vrt sester Buličevih posebnost v mestu. Ležal je ob poti proti postaji, že na robu mesta. S ceste nisi mogel videti ničesar, kajti ob železni ograji se je košatila visoka živa meja, vsa bela od cestnega prahu. A če si stopil skozi vrata! Razsežen park z mogočnimi akacijami, smokvami, vrbami žalujkami in hrasti; prijetni, skriti kotički s klopicami za zaljubljenca; zavite, skrivnostne stezice; ribnik z vodomatom, ki je hladil vroč zrak; težko dostopna hladnica, skoro povsem zakrit čebelnjak in kar je glavno — cvetje! Razkošne rože vseh barv so se vzpenjale po hladnici, rasle so v samotnih grmih sredi trave, sklanjale so se nad poti. Buličevi niso nikoli trgali rož. Dišeči rožni listi so tiho padali na tla, da so poti bile mehke od njih. Sestre Buličeve so odpadlo cvetje nabirale in ga prodajale v drogerije za parfem; toliko ga je bilo. Kadar je cvetel jasmín, je širil omamno vonjavo tja do ceste, da je človek, ki je slučajno šel po cesti, obstal in željno vdihnil vase. Vonjave so bile tako močne, da so zbudile v človeku hrepenenje, otožnost in zavistno misel: kako lep vrt imajo Buličeve! Na vzhodnem koncu vrta je stala hiša, prijazno, nizko poslopje z zelenimi oknicami, s cvetjem na zamreženih oknih, z zeleno, leseno verando. Na verandi, ki je bila vsa zasenčena od oleandrov, je stala miza s starinskimi naslanjači.

V tem prelepem domu so prebivale sestre Buličeve, Margit, Carmen in Judit, tri stare device, ki so imele svoj četrti križ že davno za seboj. Pred letom so pokopale očeta in ostale popolnoma same. Njegovo povečano fotografijo so okrasile s cveticami iz svile in volne in jo obesile v kot nad klavirjem. S to sliko so uganjale nekaj malikovalskega. Ob praznikih so pred njo prižigale sveče, med seboj so se prepirale, katera bo obrisala prah z okvirja in kadar so se med seboj sprle, so s svetim

ognjem v očeh klicale podobo na pomoč. Večkrat je ta ali ona pogladila sliko, se dotaknila z roko okvirja, sedla z ročnim delom tik pred njo v vdolbino klavirja, kakor da bi hotela biti v njenem varstvu. Njihov oče je bil edini moški, ki je stalno prebival v njihovi hiši, kar so pomnile nazaj. Edini človek, ki je bil njihov, ki jih je ljubil, dasi je bila njegova ljubezen nekoliko nestrpna. Mati jim je umrla, ko so bile še čisto majhne. Oče je bil edini človek, ki v njihovem domu ni bil ženska, ki je mislil in se kretal, žaloval in se veselil drugače kakor so se one. One so si bile med seboj tako podobne. Njihov oče pa je bil nekaj čisto drugega. Bil je lep, visokorasel mož še kot starec. Rad je hodil z doma in kadar se je vračal, je prinašal s seboj nekaj novega, srečnega, nekaj, kar one niso nikoli poznale, le slutile so v svoji globoki muki. Oče je prinašal vonj po svetu, po življenju v njihov dom. Oboževale so ga. Suženjsko so mu stregle in tekmovala med seboj, katera mu bo bolj postregla. On je ljubeznivo govoril z njimi, čeprav nekam odsotno. Včasih pa je postal nestrpen in se umaknil v svojo sobo. Takrat so sestre neslišno hodile po stanovanju in med seboj so se pogovarjale šepetaje. Ta tišina pa je očeta še bolj vznemirila in spet je odšel. Nikoli niso spoznale, da zaradi njih odhaja. In kadar je zaprl vrata za seboj, so se plaho spogledale. Spet jih je zajelo pusto in temačno; vse v hiši je dišalo po starem, naftalin je zavdajal celo iz piškotov, ki so jih sestre napekle in jih dolgo hranile v omari. Po očetovi smrti je teklo njihovo življenje še bolj pusto. Ob nedeljskih popoldnevih so pogrnila mizo na verandi, postavile nanjo piškote in si postregle z likerjem, ki so ga napravile same. Bila je vodena, plehka pijača in imenovala so jo ženski liker. Potem so šle na vrt, sprehajale so se po poteh, ljubkemale posamezne cvetove, jih nežno jemala z roko, vzhičeno so si dajale duška nad lepoto cvetlic in jim dajale razna nežna imena; posedale so v hladnici in v skritih kotičkih na klopcah, dokler ni mrak prodril skozi drevje do njih in jih napolnil v hišo.

Navadno je Judit še zaigrala na klavir. Trdo in okorno so sekali glasovi valčka tišino v hiši. Judit je bila najbolj živahna. Včasih je tudi zapela. Že kadar je govorila, je bil njen glas visok in nekam spačen, ker je imela v desnem licu živec mrtev. Kadar pa je pela, je bil njen glas še bolj cvileč: sestrama pa je bilo všeč njeno petje in Judit je pela njima in sebi. S Carmen sta si bili dvojčki, bili sta si nenavadno podobni. Obe sta imeli dolg obraz, oči prav blizu nosa in naprej molečo spodnjo čeljust. Obe sta bili živahnejši in gospodovalnejši od Margit, ki je bila v nasprotju z njima majhne rasti, velikih, vodenih oči, kratkega, širokega obraza in ne prav pri pameti, dasi to ni bilo tako opazno. Bila je mlajša od njiju in v hiši ni imela nikake besede že takrat, ko so bile vse tri še mlade. Ni se znala uveljaviti, bila je pač topoumna. Molče je prenašala gospodovalnost svojih sester in ju včasih strastno zasovražila. A bila je tako nemočna, tako odvisna od njih! Takih majhnih sovraštev je bilo toliko med vsemi tremi. Ravno toliko, kakor kratkih, vzhičenih izbruhov medsebojne ljubezni. Dvoje stvari pa jih je čvrsto družilo ob vsakem času: vse tri je življenje opeharilo v enaki meri in vse tri so bile enako zaljubljene v očeta, dokler je živel. Po njegovi smrti pa so malikovale njegovo podobo.

Tako so živele Margit, Carmen in Judit vse dotlej, dokler se ni nekaj novega naselilo v stari hiši, leglo na vrt, v hladnico in skrite kotičke,

in se polastilo starih, opeharjenih src s tako močjo, da so pozabile na očetovo podobo v kotu.

Pregrešna ljubezen se je naselila k njim in sestre so širom odprle oči, popadle so jo kakor sestradan pes kost, dasi ni bila namenjena njim. Spodrinila je očetovo podobo, zaposlila jih je, vsesala se v njihove možgane, jim netila zavist, napolnila vso hišo z nečim, o čemer se govori le šepetaje.

Njihova najbližja soseda je bila gospa Mara, lepa, črnooka 30letna žena z resnim obrazom in s krasnim smehom, ki je bil tem lepši, ker se je tako redkokdaj smejala. Pri sestrah je kupovala zelenjavo. Trikrat na teden je prišla k njim, spregovorila z njimi nekaj besed in spet odšla s kupljenim sočivjem. To je spadalo k hišnemu redu, kakor sprehodi po vrtu, posedanje v hladnici in prigrizovanje piškotov na verandi. To je bilo majhno kolesce v uri življenja treh sester. Nekoč pa je gospa Mara začela z Judit daljši razgovor. Če ima kaj lepih not za klavir, jo je vprašala, in če kaj mnogo igra. Ona da je dobila najnovejše note za štiriročno igranje. Če hoče jih bo prinesla in bosta skupaj igrali. Judit jo je povabila in ko sta začeli igrati, se je izkazalo, da ima Judit okorne prste. Znala je igrati svoje stare valčke, kaj novega pa ni obvladala. Gospa Mara je za hip napravila žalosten obraz, potem pa je tlesnila z rokami in dejala z glasom, ki ga ima človek, če pride na posrečeno misel:

»Če dovolite in Vam ne bo zoprno, povabimo kapetana Mitiča, da bo igral z menoj štiriročno! Doma pri nas je težko, moj mož tako nerad posluša glasbo, nervozen je. Ali hočete?« Vprašala je tako ljubko in neprisiljeno, da ji sestre niso mogle odreči. Spogledale so se in v zboru odgovorile: Seveda, prav gotovo, samo pridita, veselilo nas bo. »Saj poznate kapetana Mitiča, ne? Prijatelj mojega moža je, dobro igra na klavir in tudi poje lepo,« je govorila gospa Mara in že stiskala sestram roke. »Kar jutri pridem.« Seveda, kar jutri, na svidenje.

Sestre so napekle svežih piškotov, celo nekaj cvetja so natrgale in ga postavile v vazah na mizo in na klavir. Oblekle so se skrbneje in nemirno pričakovale gostov. In ko so pred vrati slišale smeh gospe Mare, — čudno, da se je ta resna gospa znala tako smejati! — so se spogledale kakor vedno v važnih trenutkih.

Gosta sta vstopila in gospa Mara je predstavljala. A že je sedla za klavir in bledoličen, visok oficir zraven nje. Brskala in iskala sta po notah, nekaj sta si dopovedovala in ko sta se zedinila, sta udarila po tipkah. Carmen in Margit sta sedli; obraza sta jima bila zbrana kakor ljudem, ki pozorno poslušajo ali vsaj hočejo pozorno poslušati. Judit pa je jela pogrinjati mizo. Postavila je nanjo piškote, ženski liker in pet majhnih čašic.

Gospa Mara je bila za čudo vesela. Kar nekam živčno se je nasmihala. Čim delj pa sta igrala, tem bolj se je mračil njen obraz in končno je spregovorila težko, polglasno: »Žapojte, kapetan.« — zvenelo je proseče in ukazovalno. On se je ozrl od strani proti njej in se nasmehnil. Potem se je vzravnal in pričel peti. Imel je prikupen bariton, glas je napolnil vso sobo, segal sestram v srce, da so se spogledale kakor vedno, kadar je bilo kaj velikega.

»Radi koga, lepotica nežna, si ubrala to nevarno pot,« je pel Mitič, »kdo zasluži srečo, da te radi njega bôde ostro trnje v snežno bele noge?«

Sestre so se vznemirile. Čudno se je dotaknilo njihovih duš, presenetilo jih je otožno, neznano in toplo, kakor da bi sredi zime zapihal južni veter. In spet so se spogledale, Judit in Carmen. Tretji par oči pa, Margitine oči, so strmele drugam. Topo, zlobno in prežeče je strmela čez mizo. Tam pri klavirju se je stiskalo dvoje lahti, dvoje nog se je stiskalo tesno druga k drugi in oficirjeva roka je včasih za hip postala na kolenu gospe Mare. Tja je strmela Margit in videla vse. Še bolj zlobno se je nasmehnila in se ozrla k sestram. Trape ne vidijo ničesar, je ugotovila, ko je videla, kako sestri skrušeno sedita. Judit je naslanjala glavo na roke in strmela z otožnimi očmi nekam skozi okno, Carmen pa je vrtela v rokah prazno čašico in buljila v prt. Trape neumne, je znova obšlo Margit in zasovražila ju je. Hkrati pa je čutila neznansko veselje nad odkritjem. Ona je videla! Ona ve! Neumnici pa zijata drugam in ne bosta vedele, dokler jima ona ne pove.

Posedli so za mizo, jedli piškote in srkali liker. Vzhičenju in odobravanju ni bilo ne konca ne kraja, zlasti Judit je bila radodarna s pohvalo. Potem so sestre predlagale, da gredo na vrt; za lepo petje in igro da bosta umetnika nagrajena s cvetjem, ki ga sicer ne trgajo za nikogar na svetu.

Odšli so. Smeh se je razlil po vrtu, sestre so čebljale, gospa Mara se je veselila, oficir se je tiho smejal predse. V razposajenem trenutku je gospa Mara ujela Mitiča v komolec in pozvala Judit, da se ga oklene z druge strani. Judit je napravila tako in narekovala sestrama, katere rože naj urežeta. Z vrtnimi škarjami v rokah sta Carmen in Margit stopali od grma do grma, dokler nista nabrali dveh prekrasnih šopkov dišečih vrtnic. Gospa Mara je poljubljala cvetje in razigrano stikala z družbo po vrtu. Ko je odkrila kotiček s klopico, je zavrisnila od veselja: kako lepo! Sedite kapetan in vi, gospodična Judit! Ubogi Carmen in Margit! Za vaju ni prostora! Premajhna je klopica za pet oseb. Samo za tri je. Prav za prav samo za dva. To je kotiček za zaljubljene, gospodična Judit! Pač lepo mladost ste tu preživeli, navihanka! — Judit se je kislo nasmehnila. »O, da« je dejala zdajci in pomežiknila gospe.

»Teško držim cvetje v rokah,« je dejala gospa Mara, ko sta Carmen in Margit odšli, da bi sedli na drugo klop. »Po vrstico grem, da jih zvežem,« je planila Judit in že odhitela.

Oficir in gospa sta si planila v buren, strasten objem; gospo so oblile solze. »Kako si moram krasti vsako minuto,« je vzdihnila. »Večkrat bom prišla k njim, bo že kako! Reci, hitro mi reci, da me imaš brezmejno rad! Brž!« A ni mu pustila do besed; toliko ga je poljubljala.

A že sta med grmovjem ugledala Judit. Povezali so cvetje, poiskali Carmen in Judit ter se vrnil v hišo.

»Saj smeva še priti?! Tako senčno je pri vas! Doma se kar kuham v vročem stanovanju. Gospod Mitič nam bo še kaj zapel!« je govorila gospa, ko so se poslavljali. Sestre pa vabile.

Ko so ostale same, so imele nenadoma ogromno snovi za razgovor. Judit in Carmen sta se prerekli, kdo je ljubeznivejši od gostov. Prijela se ju je neka razposajenost, da sta še sami igrali in peli. Margit pa je molčala in ju opazovala z očmi, polnimi pomilovanja. No, ona je bila tudi sicer redkobesedna in sestri se nista zmenili za to. Krivo se je na-

smihala predse in se končno glasno zakrohotala. Sestri sta obstali. Kaj je? Margit pa se je grohotoma smejala naprej.

»Kaj je vendar! Povej, Margit! Takoj!«

»Kaj da je? Ve dve sta veliki neumnici, to je! Slepí sta! Prismode! Kaj nimata oči? Nista videli?«

»Kaj vendar, Margit! Povej!«

»Kaj bom govorila! Saj sta vendar pametnejši od mene! Saj imata oči!«

»Povej že vendar, Margit!« je strogo ukazala Judit in jo prijela trdno za ramo. Margit se je potuhnila. »Ah nič, nekaj se mi je samo zazdelo.«

»Margit, povej! Če ne —!« Dvojčki sta se spogledali.

Margit je sedela. Bila je majhna in kadar je sedela, se je vsa nekam izgubila. Visoki postavi njenih sester sta se sklonili k njeni glavi, prva z desne, druga z leve, ter čakali. Dih jima je zastajal; nekaj velikega bo povedala Margit! Ta pa je molčala še nekaj časa. Nemo sta prežali na njena usta, kdaj bo stopila iz njih skrivnostna beseda, neznana novost. Ko je bila njena radovednost bičana do skrajnosti, je Margit spregovorila. Izbuljene oči so ji romale od obraza do obraza.

»Oficir in gospa — se imata rada!« je šepnila.

Udarilo je kakor strela z jasnega. Sestri sta švignili pokonci in troje parov oči se je izmenoma srečalo. Po hipu smrtne tišine se je usula ploha besedi. »Si kaj videla, Margit? Kaj? Motiš se! Ona? Kdaj si opazila? Kaj si opazila? Ti je kdo povedal? Ubogi njen mož! Lep je Mitič! In ona! Kača, če je res! Sram jo naj bo! Fuj! Moža ima in po drugih sega! On je gotovo nedolžen! Ona ga zavaja! On ima lahko dekleta, kaj bi s poročeno! Ampak kaj si opazila? Brž povej, Margit!«

»Pst! pst!« ju je mirila Margit. »Tiše!«

Zopet sta se sklonili k njej, ne da bi sedli. Njuni dolgi, upognjeni postavi sta bili podobni ročajema na nizkem, debelem vrču. Margit je šepetala in oni sta vlekli na uho. Širom sta odpirali oči, kimali in vmes kaj pošepetali. Novica je vse tri tako prepadla in zaposlila, da so še dolgo v noč sedele pri mizi in že ko so bile v posteljah, so si klicale v spomin kretnje oficirja in gospe Mare, kakor jih je naslikala Margit.

Drugi dan so skrivnostno hodile po hiši. Nemo so se sporazumele, da se ne izdajo, ko bosta gosta vnovič prišla. Niso se mnogo pogovarjale, tudi šepetale niso. Vsaka zase je molče opravljala svoje delo, Carmen v zelenjadnem vrtu, Margit pri pletilnem stroju v kuhinji in Judit pri kuhi. O, v bodoče bodo odprle oči in ušesa! In ko je napočil dan, ko sta imela gosta spet priti, je v hiši sester Buličevih zavladala napetost. Od razmišljanja, ugibanja in pričakovanja jih je bolela glava. Saj ni nikakega dvoma več! Margitina domneva je gotovost! Sicer pa, videle bodo...

Spet sta sedela gosta pri klavirju in sestre so prežale nanju kakor lisica, ki je bila enkrat slučajno speljana na led in vdrgič potroji svojo prekanjenost. Buljile so v njiu in Judit se jima je med bučnimi zvoki klavirja tiho splazila za hrbet. Videla je; ne mnogo, ali dovolj, da je bila Margitina domneva potrjena. Roke so se na tipkah srečale večkrat, kot je bilo to potrebno, in gospa Mara danes ni bila prav nič razposa-

jena. Svetal ogenj je imela v očeh, v njenih kretnjah je bilo nekaj težkega. O kača! Zapeljuje ga! je ugotovila Carmen, ki se je sklonila pod mizo, da bi videla, če tiščita nogi skupaj. Judit se je tiho, z zadovoljnim in važnim obrazom splazila k mizi. Enkrat se je gospa izzivalno nasmehnila oficirju v lice, prav od blizu, da se je Mitič oprezno ozrl. Bil je previdnejši od gospe. Opazil ni ničesar, kajti sestre so bile zvitejšee kot je mislil.

Danes so ju sestre pustile kakor slučajno sama v hladnici. Po natančnem domenku sta si morali Carmen in Margit dati opravka pri rožah, nedaleč od hladnice; toliko da sta zaljubljenca slišala njun pomenek. Videti pa ju ni bilo, kajti zelenje je bujno raslo okrog hladnice. Judit se je tiho splazila zadaj, si napravila med rožami odprtino in opazovala zaljubljenca v uti. Potem so se menjale. Vsaka je prišla na vrsto. Vročih lic je vsaka prepustila opazovališče svoji naslednici.

»Gospa Mara, pridite pogledat, kako smo obrezale cvetje! In zemljo smo zrahljale revicam!« je poklicala Judit. Gosta sta se dvignila in stopila iz ute. Zavistno in prekanjeno ju je gledala Margit. Kar skupaj je lezla od zlobe, ko je stopala za njima. »Kača, videla boš!« je siknila.

*

Nobenega dvoma ni bilo: med gospo Maro in Mitičem se gode nedovoljene stvari. In sestram je bilo to kar nekam prijetno, dasi si tega niso povedale z besedo. Morda se še zavedale niso, da jim je prijetno. Imele so sedaj toliko opravka, toliko snovi za razgovore, toliko revnih misli. Posebno dvojčki. Z grenkobo v srcu sta sledili njuni ljubezni in kar razvajali sta ju. Pustili sta ju večkrat delj časa na vrtu in opravili sta to tako spretno, da zaljubljenca nista opazila ničesar. Saj tudi nista mogla pričakovati, da bi sedele sestre vedno pri njiju, saj so imele toliko posla z zelenjadnim vrtom, ki se je držal parka in ki je bil njihov glavni dohodek. Zalivati je bilo treba sočivje, rahljati zemljo, pleti. Ti obiski niso spadali k hišnemu redu. Bili so vznemirljiva izjemnost, ki je rodila mnogo misli. In tako prijetno je bilo ob večerih do zadnje potankosti premleti vse podrobnosti, tičočee se njihovih gostov. Prijetno je bilo ocenjevati, zgražati se, hudovati se, občudovati. O Mitiču so govorile kar najlepše, gospo Maro pa so sovražile. Skrbno so pazile, da ji prikrijejo svojo mržnjo do nje. Kajti, kaj bi bilo, če bi obiski prenehali! Spet bi se puščoba naselila v njihov dom, spet bi pajčevina prepredla njihova srca in spet bi po sobi dišalo po starem. Le Margit ni bila povsem istih misli s sestrama. Potuhnjeno je hodila okoli in godrnjala. Tudi je večkrat motila zaljubljenca, kadar sta bila sama v parku. »Mali hudič« sta jo krstila kapetan in gospa Mara. Pa kaj! Ona je topoumna! Kaj ve ta stara devica, ki je še omejena povrhu! Sestri sta se včasih razjezili nanjo, češ, kaj vedno stika po vrtu, ko ima drugod opravka dovolj. Ona pa se je vedno potuhnila. Še bolj molčeeča je postajala, ob jutrih pa je vstajala neprespana, bleda in s podplutbami pod očmi. Nekaj kuha v sebi ta potuhnjenka, sta dvojčki ugotovili. Sklenili sta paziti nanjo. Odslej je morala vedno sedeti pri stroju, kadar sta gosta prišla. Margit se je delala, kakor da tega sploh opazila ni.

Nekoč, ko sta zaljubljenca sedela v hladnici in prepisovala neke note in sta sestri privezovali paradižnike h količem, je Margit ogrnila svilen črn šal in neopaženo odšla iz hiše. Pod šal je skrila košarico rdečega grozdčija, ki je bilo namenjeno za gosta. Prekoračila je cesto, se ustavila pred visoko hišo, v kateri je stanoval svetnik, Marin mož; odpahnila je železna vrata in onstran dvorišča pozvonila pri hišnih vratih. Ko ji je služkinja odprla, je vprašala po gospodu in se vzpela po stopnicah navzgor.

»Kaj bo dobrega, gospodična Margit?« jo je prijazno sprejel Marin mož, petdesetletnik s sivimi lasmi. »Pa menda niste bolni, tako blede ste?« Posadil jo je v naslanjač in ji sedel nasproti.

»Hvala, gospod svetnik, nič mi ni,« je govorila Margit v zadregi. »Kako lepe preproge imate! In te podobe! To je pač premoženje, kaj? Prijetno hladno je v sobi. Lepo stanovanje imate, gospod svetnik!«

»Lepo, gospodična Margit. Ali kaj je vse to v primeri z vašim parkom! Žena mi je pravila.«

»Saj bi lahko prišli z gospo pogledat, ta naš vrt, gospod svetnik!« Margit je vstala. »Kaj sem že hotela...« Zdajci je Margit silno pobleдела. »Da, kar pridite..., kar z menoj pojdite, zdajle, gospod svetnik!«

»Zdaj pa res ne utegnem. Drugič. Ali kaj vam je? In kaj vas je privedlo k meni?«

»Nič posebnega, gospod svetnik, le...« vedno huje je bila v zadregi, prestopala je z ene noge na drugo in gledala mimo svetnikovih oči.

»Rdečega grozdčija sem vam prinesla, gospa pravi, da ga radi jeste!« Ponudila mu je košarico z grozdčijem.

»Preljubeznivi ste, gospodična. Že zadnjič sem ga bil tako vesel, ko ga je prinesla žena od vas. Preradodarni ste!«

»Gospod svetnik, pojdite z menoj!« je zdajci zašepetala Margit in pristopila bliže. Globoko mu je pogledala v oči. Mož je osuplo pogledal in odstopil za korak.

Ženski se je obraz mahoma spremenil, stopila je tik k njemu in sikaje zašepetala:

»Ne utegnete k nam? Svojo ženo bi našli tam — v kapetanovem ob-jemu!« Bliskoma je odskočila in stekla po stopnicah navzdol, čez cesto, v hišo in sedla k oknu. Vsa se je tresla od vznemirjenosti. Stiskala je šal k sebi, kakor da bi jo zeblo; napeto je strmela skozi okno na vrtna vrata in trepetaje čakala, da se s truščem odpro, da vstopi svetnik, da se bo v vrtu dvignil krik, da bodo sestre vreščale...

Vrata pa se niso odprla, nikogar ni bilo k njim, v vrtu je bilo vse tiho, sestre niso vreščale.

Nič se ni zgodilo. Odslej pa je dom Buličevih utihnil. Nič ni bilo več gostov k njim. Svetnik je svoji ženi prepovedal hoditi »k slaboumnim ženskam«, kakor se je dobrodušno izrazil gospe Mari.

Margit se je po dolgem ugibanju sester, zakaj ni več gostov k njim, z ošabno zlobnostjo izpovedala. Dvojčki sta jo topli, jokali sta in bevskali vanjo, ki je znala čudovito molčati na vse njuno početje. Zasovražili sta jo in jo sovražili z nezmanjšano silo do svoje smrti.

TRPLJENJE MLADEGA WERTHERJA

A. MAUROIS-B. BORKO

(Konec)

VI.

Medtem ko so njegovi prijatelji ganjeni brali in prebirali njegova pisma, ga pomilovali in si z nemirnim sočutjem zamišljali, kako neki mu gre v njegovi žalostni samoti, je Goethe veselo stopal peš po ljubki dolini Lakne. Napotil se je v Coblentz, kjer se je imel pri gospe de la Roche sestati z Merckom.

V daljavi nad njim se je raztezala meglena veriga gora z belimi skalnatimi vrhovi, pod njegovimi nogami na dnu temne soteske pa je pod oboki vrb tekla reka; vse to je ustvarjalo prijetno otožno krajinsko podobo.

Ponos, da je pretrgal čar, s katerim ga je priklēnil nase Wetzlar, je nekoliko ublaževal melanholijo preživih spominov. Včasih se je spomnil dogodka, ki ga je malo prej preživel in si je dejal: »Ali ne bi mogel iz tega spesniti elegije? ... Nemara bi bila idila primernejša?« Drugekrat se je vpraševal, ali mu ne veleva notranji klic, da bi rajši risal ali slikal krajine, kakor je na pr. tale, po kateri pravkar potuje. »No, takole bo,« je pomislil: »Vrgel bom v reko svoj žepni nož; če bom videl, kako pada v vodo, postanem slikar, če pa mi vrbe zakrijejo pogled nanj, se za vedno odpovem slikanju.«

Ni videl, kako je nožič utonil, opazil pa je brizg vode in prerošтво se mu je zdelo dvoumno. Zato je odgodil odločitev.

Šel je vse do Emsa, nato se je s čolnom prepeljal čez Ren in je prispel h gospe de la Roche. Sprejeli so ga na moč presrečno. Svētnik de la Roche je bil svetovljanski človek, vnet bralec Voltaira, skeptik in cinik. Zato pa je bila sentimentalna njegova žena. Objavila je neki roman, sprejemala pisatelje in je proti volji svojega moža, nemara prav zoper njega, ustvarila iz svoje hiše shajališče »apostolov srca«.

Goetheja so prav posebno zanimala črne oči Maximiliane de la Roche, lepe mlade šestnajstletnice, inteligentnega, zgodaj dozorelega dekleta. Z njo se je dolgo sprehajal po poljih, govoril o Bogu in satanu, o naravi in o srcu, o Rousseauju in Goldsmithu, naposled je ves vzplamtel, kakor da ne bi nikdar obstajala Lotte. Da, spomin na Lotto je dajal novemu prijateljstvu še posebno vabljivost. »Močno prijetno je tisto občutje,« si je zapisal, »ko jameš zaznavati v svojem srcu prve gibe porajajoče se ljubezni, preden se je popolnoma izgubil v neskončnosti poslednji vzdih po prejšnji ljubezni. Takó človek odvrne pogled od zahajajočega sonca na luno, ki se je pravkar pojavila na nasprotnem obzorju.«

Toda kmalu se je moral vrniti v Frankfurt.

Če se človek po kakšnem neuspehu prisiljeno vrne domov, ima vselej dvojni občutek pribeževališča in malodušnosti. Ptič je skušal zleteti; moral je spet zviti svoje peroti; obešen ob gnezdo hrepeni po svobodnem prostoru, kjer se ni mogel držati. Otrok uteče težkočam zahtevnega in sovražnega sveta, potlej pa se spet potopi v rodbinsko okolje, ki ga po pravici manje moti, kakor pa vse nove navade, ki si jih je sam

ustvaril; tako tu znova odkrije enoličnost dobro znanih občutij in tisto prijetno suženjstvo, ki ga vsiljuje rodbina.

Človeku, ki si je s potovanjem pridobil občutek relativnosti, se zdi na moč presenetljivo, ko najde svojce sredi njihovih prejšnjih in starih preprirov. Goethe je znova slišal doma one iste besede, ki so ga togotile za mladih nog; sestra Kornelija se je tožila zaradi očeta, mati zaradi Kornelije in svétnik Goethe, ki je bil kaj malo všečne nature, je hotel brž vpreči v proučevanje svojih advokatskih listin sina, čigar glava je bila polna na pol ustvarjenih oseb in ni mogla misliti na realni svet.

Goethe je občutil, da se ga loteva žalost, ki se mu je zdela zoprna in je sklenil, da mu bodi edina pot k ozdravljenju kakšno veliko literarno delo. A izbira je bila težka. Mislil je vse dilj na Fausta, nemara tudi na Prometeja, morda še na Cezarja. Poizkusil je več načrtov, spisal je nekaj verzov, jih prečrtal in raztrgal; tako je spoznal, da ne bo iz tega nič prida, zakaj med njega in njegovo delo se je venomer vpletala neka podoba — Lotte.

Njegove ustne so še ohranile okus njenega edinega poljuba, v rokah mu je še ostal dotik njene trdne, nežne roke; v ušesih mu je zvenel zvok njenega odločnega in veselega glasu. Zdaj, ko je bil daleč od nje, je na mah odkril, da mu je bila prav vse na svetu. Brž ko je sedel za pisalno mizo, se mu je jel duh izgubljeni v mučnih in jalovih sanjarijah. Kakor vedno v takih primerih, si je skušal tudi on predočiti preteklost. Če Lotte ne bi bila zaročena... Če bi bil Kestner manj dober in manj vreden spoštovanja... Če bi bil on sam manj pošten... Če bi bil imel pogum ostati... Ali pa pogum, da bi izginil do kraja in s svojim duhom tudi uničil podobe, ki so ga zdaj mučile...

Obesil si je nad posteljo Lottino silhuetno podobo, kakor jo je izrezal iz črnega papirja neki sejmarski umetnik; ogledaval si je to podobo z nekim manijaškim oboževanjem. Preden se je zvečer vlegel, jo je poljubil in dejal: »Lotte, ali dovoliš, da ti vzamem iglo iz las?« Ponoči je pogosto sedel pred portret in se je polglasno dolgo pogovarjal z izgubljeno prijateljico. Ti deji so bili najprej naravni in spontani, a že čez nekaj dni so postali prazni in žalostni obredi, vendar je v njih našel nekako pomirjenje svojemu nemiru. Ta povprečna, vprav smešno izražena podoba mu je postala nalik oltarju.

Skoraj vsak dan je pisal Kestnerju in mu sporočal kake nežne vesti za Lotto. Kadar je govoril o svojih ljubeznih, je ohranil tisti po pôli šaljivi, po pôli tragični ton, ki se ga je oprijel v Wetzlarju, saj je mogel samo v tem tonu izraziti čustva, ki so ga vznemirjala, ne da bi Kestnerja žalil.

»Govorili smo,« mu je pisal, »o tem, kaj se utegne dogajati nad oblaki. Tega še vedno ne vem, vem pa to, da je naš Gospod Bog močno hladnega srca, ker vam je prepustil Lotto.«

In ob drugi priliki: »Ali ni Lotte nič sanjala o meni? Menim, da je to hudo slabo; hotel bi, da bi še to noč sanjala o meni, ne da bi vam kaj rekla o tem.«

Včasi sta ga premagali togota in ošabnost: »Poslej ne bom nič več pisal, dokler ne bom mogel Lotti sporočiti, da me ljubi, močno ljubi neka druga.«

Po nekolikih poizkusih je moral priznati, da bi mu bilo nemogoče obdelovati nekdanje predmete svoje radovednosti, dokler si ne bo pregнал iz duha to fiksno idejo. Pisati o Lotti, spisati delo, čigar junakinja bodi Lotte, to mu je postalo poslej edino delo, za katerega se je čutil sposobnega.

Čeprav je imel dokaj obilnega gradiva: svoj dnevnik in spomine, pa tudi čustva, ki so tu ostala tako živa, je vendar zadel ob ogromne težkoče. Sam sujet je bil močno preprost: Neki mlad človek pride v neko mesto, vzljubi žensko, ki ni več svobodna in se umakne pred težavami svojega položaja. Ali bi bila to kaj prida knjiga? Čemu se je junak izdal? Vse bralke bi ga zaradi tega obsojale. Če bi resnično ljubil, tedaj bi bil ostal. V resnici je Goethe odšel, ker ga je klicala umetnost in ker je bila stvarjalna volja močnejša od njegove ljubezni. Bo li kdo razen umetnikov razumel tako postopanje? Čim dalje je razmišljal, bolj se mu je zdela téma banalna in nezadostna in silneje je občutil, kako malo je bil sposoben, da bi jo vrgel na papir; čedalje bolj sta rastla v njem utrujenost in stud do slehernega literarnega dela.

Sredi novembra mu je bil Kestner sporočil močno presenetljivo novico. Mladi Jerusalem, tisti lepi, melanholični mladenič, ki se je tako pogosto sprehajal ob mesečini v modrem fraku in rumenem telovniku in ki so ga posmehljivo imenovali »Zaljubljenec«, se je ustrelil.

»Nesrečni Jerusalem!« je odgovoril Goethe. »Novica o njem je bila zame strašna, nepričakovana. Ljudje, ki v ničemer ne uživajo, ker jim je srce polno ničemernosti in čaščenja idolov, ti ljudje so krivi Jerusalemove nesreče in nesreče nas vseh. Naj jih vrag vzame, prijatelji! Ubogi mladenič... Ko sem se vračal s sprehoda in sem ga srečal v mesečini, sem rekel: ‚Zaljubljen je.‘ Lotte se bo spominjala, da sem se smejal... Govoril sem z njim le prav malo. Ob odhodu sem vzel s seboj neko njegovo knjigo, ki jo bom obenem s spominom nanj ohranil do konca svojih dni.«

Dogodki v življenju drugih ljudi so vsekdar vzbujali v Goetheju iskrena čustva, če so le predstavljali mogoče, vendar pa neostvarjene dogodke njegovega lastnega življenja. Predal se je zgodbi z Jerusalemom s skoraj bolešno radovednostjo. Čutil je, da bi bil sam nagnjen k takemu obupu, če ne bi bil malce drugačne narave in če ne bi v njegovi inteligenci bile nekatere druge lastnosti. Predvsem pa ga je slučaj s tem mladeničem zanimal zaradi tega, ker je bila njegova prva misel, ko je zanj izvedel: »Glej, to je moja rešitev.« Da, junak njegove idile more in mora storiti samomor. Smrt in samó smrt je dajala njegovemu doživljanju tisto tragično veličino, ki je dosihmal ni imel.

Prosil je Kestnerja, da mu pošlje popoln opis vsega, kar lahko izve o tej zadevi. Kestner je storil to dokaj dobro.

VII.

Z lastnim dnevnikom iz Wetzlarja in z opisom Jerusalemove smrti je Goethe vsekako imel začetek in konec za kakšno lepo knjigo. Obe povesti sta bili resnični. Če je hotel, da bi učinkovali ganljivo, je zadoščalo že to, da ju verno napiše. V njih bi se čutila najiskrenejša in najmočnejša

strast. Vloga domišljije bodi kar moči majhna, kar si je vsekdar želel. Dobil je zaupanje. Vzljubil je svoj sujet. Toda še vedno ni imel moči, da bi se polotil dela in je samo dalje razpredal svoje sanjarije.

Če je hotel pisati, mu je bilo vedno treba kratkega navdahrenja, v katerem je kakor ob naglem blisku na mah zaznal celotno delo, ne da bi utegnil doledati podrobnosti. Tokrat je prav tega pogrešal. Njegova ljubezen do Lotte? Smrt njegovega prijatelja? Da, o tem ni dvoma. Toda ti dve epizodi, ki sta potekli iz dveh različnih kombinacij usode, se nista ujemali. V karakterjih oseb iz dnevnika ni nič dopuščalo takega razpleta drame. Kestnerjeva neljubosumna dobrotà, Lottina zdrava preprostost, njena veselost, Goethejeva neomahljiva sreča in radovednost, to so poteze, ob katerih ni mogoč samomor junaka povesti. Zaman si je skušal zamisliti prizore med gospo Herd in Jerusalemom ter njegove poslednje meditacije. Treba bi bilo predrugačiti karakterje in izplesti novo verigo dogodkov. Toda ti dogodki so čudno zvezani med seboj. Brž ko se dotakneš enega, se ti vsa skupina sesuje. Zdi se, da je resnica samo ena in če se le-ta le malce premakne, čeprav samo z rahlim in previdnim gibom, se sproži v duhu neskončno mnogo možnosti.

Goethe je sedaj znova zaman iskal miru. Ogromna množica osnutkov in načrtov je vrvela v njegovih utrujenih možganih. Na hipe se mu je zazdelo, da vidi nedoločne, a lepe oblike, toda kmalu se je vse razblinilo. Kakor se noseča žena muči s svojim trebuhom, je tudi on zaman iskal lege, v kateri bi se mogel odpočiti.

Potoval je v Wetzlar, da bi še zbral kaj podatkov o tej drami. Videl je hišo, ki se je v nji mladenič ubil, samokres, naslanjač, posteljo. Ostal je nekaj ur v Charlottini družbi. Zdelo se je, da sta zaročenca povsem srečna. Celo spomin na nekdanje večere ni bržčas kalil tega mirnega in tako dobro urejenega življenja. Goethe se je čutil hudo nesrečnega in osamljenega. Ljubezen se mu je znova vzbudila. Ko je sedel na zofi v hiši Nemškega reda in je gledal mirno in svežo Lotto, si je dejal: »Prav je imel Jerusalem. Nemara bi mogel tudi jaz...« A Goethe je ostal Goethe in se je mirno vrnil v Frankfurt.

Domača hiša se mu je zdela žalostna, da nikoli tako. Bližal se je trenutek Kestnerjeve poroke. Zvečer si je Goethe v svoji samotni sobi, v »jalo-vi postelji«, zamišljal Charlotto v zakonski spalnici, v kamižoli z modrimi progami, z nočno čepico, vso krasno in čisto. Poželenje in ljubosumnost sta ga bičali do bolečin in mu nista dali zaspati. Če hoče človek živeti, mora imeti pred seboj neko bleščečo točko, h kateri vse usmerja. Kaj pa je smel on upati? Zdelo se mu je, da bo moral ostati vse življenje neznan odvetnik ali uradnik v tem mestu, čigar meščanstvo je zmeraj zaničevalo njegovo potrebo domišljije. Njegov duh, ki je o njem vedel, da je zmožen ustvarjanja, bi se izčrpaval v urejevanju aktov in v neumnih odvetniških zagovorih. Neskromno, vendar pa upravičeno je mislil: »Živel bi tu kakor velikan, ki so ga zvezali pritlikavci...« Videl se je, kako je živ zakopan. Vsi mladostni tovariši so ga drug za drugim zapuščali. Sestra Kornelija se bo omožila. Njegov prijatelj Merck potuje v Berlin. Charlotta in njen mož bosta zapustila Wetzlar. »In tako ostane sam. Če se ne oženim ali se ne obesim, pa recite, da na moč rad živim,« je pisal Kestnerju. In malo pozneje: »Tavam po pustinjah, kjer ni vode.«

In tedaj je začel misliti, da utegne biti vzrok samomorov često tudi potreba, da človek, ki preživlja enolično in otožno življenje, začudi samega sebe in se vname za neko izredno dejavnost. »Ljubezen do življenja,« je pisal, »je odvisna od zanimanja, ki ga ima človek za redno meno dneva in noči, poletnih časov in ugodij, ki nam jih nudijo te spremembe. Ko preneha zanimanje, vidi človek v življenju samo mučno breme. Neki Anglež se je obesil, da se mu ne bi bilo treba vsak dan oblačiti in slačiti. Slišal sem nekega vrtnarja, ki je zdolgočaseno vzkliknil: »Mar bom res moral vedno gledati te temne oblake, ki plavajo z zahoda na vzhod?« Simptomi pristude nad življenjem so pri mislečih ljudeh pogostejši, kakor si mislimo... Če hladno premislim, se moram vprašati, kaj še mi lahko nudi življenje? Še kakšno Frideriko, ki jo bom spet zapustil? Neko drugo Lotto, ki me bo pozabila? Bedasto kariero frankfurtskega odvetnika?... Zares bi bilo čisto naravno in pogumno, če bi se človek prostovoljno odpovedal tam lepim rečem.«

»In vendar, ko človek razmišlja o načinih samomora, vidi, da močno nasprotuje človeški naturi, če se hočeš iztrgati iz števila živih tako, da posežeš po mehaničnih pripomočkih. Če se je Ajax zabodel z mečem, mu je storila poslednjo uslugo teža njegovega telesa. Ognjeno orožje nas ubija zaradi kakšnega napačnega giba... Edin pravi samomor je tisti, ki ga je storil cesar Oton, ko si je sám zasadil nož v srce.«

Nekaj večerov je položil tik sebe nož, ko se je bil vlegel. In preden je ugasnil luč, si je skušal zabosti noževo konico v prsi, vendar si ni mogel napraviti niti najmanjše rane. Telo je izdalo duha. »Glej,« si je rekel, »potemtakem prav za prav želim živeti.«

In ko se je tako vpraševal povsem iskreno in ko je skušal izločiti sleherno vnaprej pripravljeno frazo, to nestanovitno himero, ki plava okrog njegove prave misli, je iskal razlogov, zaradi katerih je kljub vsemu hotel živeti. Prvi razlog je bil uživanje, ki se mu je neugnano ponavljalo, uživanje čudovitega prizora sveta, neka božanska radovednost; potlej melanholična in nežna gotovost, da se bo kmalu rodila nova ljubezen in naposled tisti temni, vendar pa neubranljivi gon varovanja še skrivnostne stvaritve, ki se je v njem oblikovala, kakor jo je čutil, z izredno počasnostjo. Bodite zadovoljni,« je pisal prijateljema v Wetzlar, »sem skoraj tako srečen, kakor vaju dvoje, ki se ljubita. V meni je prav toliko upanja, kakor ga je pri zaljubljenih.«

Ko se je približal dan Charlottine poroke, si je izprosil, da ji sme kupiti poročni prstan. V dražitvi te rane je odkrival neko čudno naslado. Ko se je bil že odločil, da bo naslikal svojo žalost, je hotel, da bi postala obupna. Goethe, ko je postal model Goetheju, je služil kar moči dobro.

Na dan poroke zjutraj mu je pisal Kestner presrčno pismo. Na Goethejevo prošnjo je bil nevestin šopek poslan njemu; zataknil ga je za klobuk, da ga bo imel na nedeljskem sprehodu. Sklenil je, da bo na Veliki četrtek snel Lottino silhuetno podobo, izkopal grob na vrtu in jo slovesno pokopal. Ko je napačil ta dan, se mu je zdela ta ceremonija malce smešna in se ji je odpovedal. Črna in bela silhueta je posej bedela v nekem tihem snu. Kestnerjeva sta odpotovala v Hanover. Goethe ni vedel ničesar o njunem življenju v novem svetu, zato si ga ni mogel niti zamisliti. Pri njem je bolelost prav kakor ljubezen potrebovala podob, da je lahko trajala. Mar ni že minil ugoden trenutek, v katerem bi mogel s peresom zajeti ta tolikaj krhka čustva?

VIII.

Ostal je v sentimentalnem dopisovanju s tisto ljubko Maksimiliano de la Roche, katere črne oči so mu po Wetzlarju tolikaj pomagale, da se je bil potolažil. Nekega dne je izvedel, da se je omožila z veletrgovcem v Frankfurtu, Petrom Antonom Brentanom, vdovcem s petero otrok in za petnajst let starejšim od nje. »Lepo! zelo lepo!« je pisal Goethe Kestnerju, »draga Maksimilijana de la Roche je postala soproga odličnega trgovca.« Nedvomno je skeptični gospod de la Roche presodil, da imej veliko bogastvo s številno rodbino prednost pred srčno mladostjo.

Goethe je močno pomiloval ubogo Makso, ki je bila morala zavoljo temačne hiše v Frankfurtu zapustiti enega najbolj ljubkih kotičkov sveta in zamenjati tolikaj izobraženi krožek svoje matere z družbo obogatelih trgovcev. Bil pa je navdušen, da se mu je približala tako prijetna oseba.

Brž ko je izvedel za njen prihod v Frankfurt, je tekel k nji, uporabil vsa sredstva, da bi pridobil zase vdovčevih petero otrok in je kajpak že čez četrto uro uspel, da je bil posihmal v vsem docela nepogrešljiv. Če je Goethe hotel komu ugajati, se mu ni mogel nihče upirati. Celo Brentano, ki mu je laskalo, da je bil pri njem županov vnuk, mladi mož, o katerem je šel glas, da nikakor ni neumen, ga je kar najlepše sprejel.

Goethe je takoj ves vzplamtel in se je z vso svojo navadno ognjevitostjo vrgel v strastno prijateljstvo. Biti v Maksini družbi, jo tolažiti zastran »vonja po siru in vedenja njenega soproga« in ji krajšati čas s sprehodi in čtivom, to mu je zdaj postalo edini življenjski smoter. Spet je opustil sleherno delo. Čemu neki bi še pisal? Ali je še kaj, kar velja več od smehljaja in od sladke besede zadovoljstva in hvaležnosti, ki ga utegne za bežni trenutek izzvati na lepem obrazu?

Maksimilijana se je čutila močno nesrečno med velikimi vrči olja in sodi slanikov. Frankfurt ji ni nič kaj ugajal. Skušala je vzljubiti svojega moža, a prizadevanje je bilo težavno. Goethe ji je na mah postal zaupnik. Bila je manj praktična kakor Charlotte Buff, zato ga ni uporabljala ne za čiščenje sočivja in ne za nabiranje sadja, marveč sta zapravljala čas tako, da sta igrala duete za violincelo in piano ali pa prebirala najnovejše francoske romane.

Pogosto sta šla skupaj na drsališče. Goethe je vzel s seboj plašč svoje matere iz rdečega velurja in si ga vrgel preko ramena kakor ogrinjalo. Drsal se je dovršeno in s samozavestno lahkoto, medtem ko mu je veter napenjal kraljevski plašč na hrbtu; zdelo se je, kakor da je mladi Bog. Tako sta vsaj mislila njegova mati, gospa svētnikova in lepa gospa Brentanova, zaradi katere je počenjal take špektaikle.

»Pri meni je vse prav dobro,« je pisal, »zadnji trije tedni so bili polni ugodja. Danes sva zadovoljna in tudi srečna, kolikor je to samó mogoče. Pravim, da sva zadovoljna, zakaj od petnajstega januarja ni bil osamljen noben del mojega bitja, in usoda, ki sem jo pogosto preklinjal, lahko sedaj sprejema moje laskave epitete, češ da je dobrodušna in modra. Odkar me je namreč bila zapustila sestra, je to njen prvi dar, ki ga lahko sprejemem kot nadomestilo. Maksa je še vedno isti angel, čigar preproste in nežne lastnosti mikajo sleherno srce. Čustva, ki jih gojim do nje, me vsega napolnjujejo z radostjo.«

Naposled bi to res bila prava sreča, če le ne bi Brentano postal ljubosumen. V začetku se mu je zdelo, da je mladenič, ki se je sprehajal z njegovo ženo, močno všečen. Njegov čas so popolnoma zavzele skrbi s trgovino, kjer ga ni mogel nihče nadomestiti. Večkrat je izvolil Goetheja za razsodnika med svojo ženo in seboj; zdelo se mu je, da se v nekaterih vprašanjih mora ujemati zdravi čut vseh moških. Na nesrečo je bil Goethe umetnik in zbog tega izdajalec svojega spola. Mož vedno občuti nežno simpatijo (ki so jo dobro opazili komični pesniki) do ljubimca, ki dobro misli, se pravi: ki misli kakor on, toda ljubimec, ki ogroža moževo avtoriteto, je lahko po vsej pravici zoprn.

Brentano, ki je opazil, da se njegova žena ne more udomačiti v Frankfurtu in da kritizira življenjske navade stare in spoštljive rodbine, govoreč venomer o glasbi, o knjigah in o drugih nezdravih rečeh, je upravičeno sklepal, da ji utegne kakšen slab svetovalec narekovati take nazore, ki nasprotujejo redu v zakonu, in da je bil ta nasprotnik mladi Goethe.

Od trenutka, ko so mu uspela tako važna odkritja, je bil nasproti Goetheju tako žaljivo hladen, da je njegov položaj v tej hiši postal izredno težaven. Če bi mu odgovarjal nasilno, kakor bi bil moral, tedaj bi se obsodil na to, da se več ne vrne v hišo; če bi pa molče prenašal žalitve, bi dopustil, da bi postajale čedalje številnejše. Naposled ga je sama Maksa, ko se je bila naveličala preprirov, ki so ji kalili sleherno zadovoljstvo, jela rotiti, da naj postane pameten in naj ne prihaja tako pogosto. »Prosim vas zaradi svojega miru,« mu je rekla. »To ne more tako trajati, ni več mogoče tako...«

Začel je z velikimi koraki meriti sobo in je ponavljal med zobmi: »Ne, to ne more trajati.« Maksa je opazila njegovo razburjenje in ga je skušala pomiriti: »Prosim vas,« mu je rekla, »obvladajte se. Koliko sreče vam obeta vaš duh, vaše znanje, vaš talent! Bodite mož! Goethe, zakaj sem Vam potrebna jaz, prav jaz, ki pripadam drugemu?«

Odšel je z obljubo, da se več ne vrne, vendar je bil ves nesrečen: govoril je na glas in živahno s samim seboj. Tako se je torej na poti k sreči vedno srečaval z malovrednimi zakoni družbe. Duševnega miru, veselja in pozabljenja samega sebe ni našel nikjer, razen v stalni in prsrčni družbi kakšne ženske, in če je hotel imeti pravico do te sreče, se je moral bodisi odreči svoji svobodi, ali pa tisto, ki jo je ljubil, obsoditi, da postane »kriva in nesrečna«. Spoprijem med željami posameznika in pravili družbe se mu ni zdel svoj živ dan tako neznosen... Charlotte? ... Charlotte je vsaj ljubila Kestnerja. Maksa pa ni mogla ljubiti svojega trgovca z oljem in ga tudi ni več nameravala vzljubiti. Kljub temu je bilo treba popustiti. »Vaše znanje, Vaš talent vam prineseta srečo.« Kakšno roganje! Znanje je sivo in drevo življenja zeleno. Kaj vedo največji učenjaki? Nič niti o samem bistvu stvari! Kaj je človek? V uri, ko mu je najbolj potrebna pomoč, je nima. Mar ni omejen v radosti prav kakor v žalosti? Ali se v trenutkih, ko upa, da se bo izgubil v neskončnosti, ne vrača vedno znova k turobnemu občutju svoje majhnosti?

In glej, sam ni vedel, kako se je preobrnilo: na mah je postal miren, obvladal je samega sebe in preletaval z visokega svoje otožne misli, kakor da bi bile misli koga drugega. »Da,« si je rekel, »tako je utegnil ugibati

tudi Jerusalem... Ni dvoma, da se je tisto zgodilo po podobnem prizoru, kakor sem ga imel jaz z Makso...«

In tedaj je nenadno ugledal s presunljivo jasnostjo, kako bi se mogel njegov zadnji in nesrečni doživljaj pomešati s povestjo o Jerusalemovi smrti. Ni dvoma, da je bila ta smrt manj tragična, da, niti ni bila tragična; dobro je vedel, da bo ostala povsem preprosta, vendar mu je dajala ton in usmerjala čustva, ki jih dotihmal ni poznal.

In tedaj se je zazdelo, da so se Maksa in njen mož, Charlotte in Kestner, Goethe in Jerusalem spajali, razkrajali, izginjali, medtem ko so njih prvine, plavajoče z neverjetno hitrostjo po širokih prostorih duha, ustvarjale med seboj nove kombinacije v njim samim ustrežajočih razmerjih. Vse to je bilo lepo, prijetno in Goethe je bil povsem srečen.

In takrat so se hkrati rodile tri osebe: Werther, Charlotte in Albert. Werther bi bil Goethe, če le-ta ne bi bil umetnik. Albert je bil Kestner, samo nekoliko bolj malenkosten, obdarjen z Brentanovo ljubosumnostjo in z razumom samega Goetheja. Charlotte je bila Lotte, vendar Lotte, ki jo je vzgojila gospa de la Roche in ki je prebiralala Rousseaua in Klopstocka.

Brž naslednjega dne se je Goethe zaprl, da bi se lotil dela. V štirih tednih je bila knjiga spisana.

IX.

Ko je Goethe končal »Trpljenje mladega Wertherja«, se je čutil sproščenega in radostnega kakor po kakšni splošni spovedi. Sanje, dvomi, kes, želje, vse to je dobilo svoje večno in potrebno mesto. Katedrala je bila dograjena. Še so zadnje umetniške zamisli zapuščale delavnico, ko je Arhitekt na molčecem trgu oprezoval za prvimi verniki. Njegovo preteklo življenje ni bilo več v njem, marveč pred njim; bilo je lepo in ko ga je gledal od zunaj z nekako zmagovito otožnostjo, je nedoločno razmišljal o novem življenju, ki ga je posihmal smel začeti.

Knjiga naj bi prišla v prodajo med sejmom v Lipskem, toda pisatelj ni mogel čakati toliko časa, da je ne bi bil poslal vsaj Charlotti. Pogosto si je skušal zamisliti, kaj ji bo to čtivo? Nemara bo začela brati Wertherja zvečer v postelji, medtem ko bi ji napete prsi dvigale tanko odejo; morda pa v naslanjaču, ko bo sedela nasproti malce ljubosumnemu Kestnerju, ki bo skušal skrivoma uganiti vtise svoje žene. Prvikrat bo zvedela, kakšna je bila Goethejeva ljubezen. Nedvomno bo zardela, ko pride do strastnih prizorov ob koncu knjige, do tistih ognjevitih poljubov, ki jih ni nikdar dobila od Goetheja in ki jih je moral zdaj vsiliti z močjo skoraj magične umetnosti... In draga Maksa Brentano? Tudi ona bo nedvomno dolgo sanjarila.

Brž ko je poslal tiskarnar prve knjige, je zavil dva izvoda, enega za Charlotto, drugega za Kestnerja in napisal: »Lotte, ko boš brala to majhno knjigo, boš lahko občutila, kolikaj mi je draga; tale izvod ima zame táko vrednost, kakor da bi bil edin na svetu. Namenjen je tebi, Lotte; stokrat sem ga poljubil in potlej zaprl, da se ga nihče ne dotakne. O Lotte!... Hotel bi, da bi vsak izmed vaju čital zase, ti sama in Kestner sam in da mi potlej vsak izmed vaju kaj malega napiše. Lotte, zbogom, Lotte.«

Kestner in žena sta se nasmehnila in se potrudila, da bi ga ubogala. Vsak je vzel eno izmed knjižic in jo odprl z ljubeznivo radovednostjo.

Charlotte je bila malce vznemirjena. Poznala je Goethejevo strastno naravo, vedela je, da ne namerava zadrževati svojega zanosa in sprejemati nase koristnih družabnih konvencij. V realnem življenju je bojazen, da si ne bi naložil kakšnih obvez in se omejil, naposled skoraj vedno zajezila ta hudournik lave. Toda kaj bi bilo, če bi imel Goethe vso prostost?

Brž ko je prebrala prve strani, je razumela, da čaka njenega moža trda preizkušnja. Tista plesna scena, ki je bila v spominu tako preprosta, je poprijela — sama ni vedela, čemu — značaj strastne čutnosti. »Držati v rokah najbolj ljubko bitje! Leteti z njo kakor vihar! Videti, kako vse mineva in kako se vse razblinja okrog tebe... Čutiti... Takrat sem prisegel, da ženska, ki jo bom ljubil, ne bo nikdar plesala s kom drugim, razen z menoj, pa četudi bi moral poginiti! Ti me razumeš.«

Charlotte je sanjerala še nadalje. Če je pošteno premislila zadevo, je morala priznati, da je že prvega dne razumela; Goethe jo ljubi tako in nič drugače. Ta ideja se je zarila v globoke plasti njene zavesti in ker jo je tu skrbno zaprla, ji je že zdavnaj uspelo, da je pozabila na nje vsiljivo in mučno prisotnost. Toda spomin je ostal in ko je Charlotte brala o tem, je občutila prijeten, vznemirljiv vtis nekega spomina.

Charlotte je izpustila knjigo. Prišla je do stavkov, ki so jo silili k dolgemu razmišljanju: »Oh, kakšen ogenj se mi pretaka po žilah, ko se moj prst po naključju dotakne njenega; ko se najine noge srečajo pod mizo! Izogibljem se tega kakor ognja, vendar me neka skrivnostna moč znova požene tja; prihaja mi vrtoglavica in zavest se mi stemni. Ah, njena nedolžnost, čistost njene duše ji ne dopuščata, da bi razumela, kakšne muke mi povzročajo najbolj navadne familijarnosti! Kadar med govorjenjem položi svojo roko v mojo...«

Ali je res bila povsem nedolžna? Mar ni skoraj vedno v podobnih trenutkih, kakor je o njih brala v teh opisih, uganila Goethejevega nemira? Mar ni bila tudi sama prijetno ganjena? Ali se je ne polašča še sedaj, ko čita to povest, neka čudna sreča? Očitata si je svojo koketnost. Ozrla se je na moža, ki je sedel nasproti in naglo obračal strani knjižice; kazal je nekam mračen in zaskrbljen izraz.

Čez malo časa je dvignil pogled proti nji in jo vprašal, o čem razmišlja. Zdelo se je, da je togoten in v zadregi. »To je nedostojno postopanje,« je dejal s poudarkom... »Goethe opisuje bitja, ki so v začetku podobna nama, potlej pa jih, ne vem čemu, spreminja v romantične in potvorjene osebe... Kaj neki je ta sentimentalna Lotte, ki venomer joka na Wertherjevi roki? Ali si ti kdaj rekla: ‚O Klopstock!‘, ko si gledala nebo in zlasti še mlademu človeku, ki si ga prvič videla? ... Težko si te zamislim v tej vlogi... Ah, sedaj pač dobro vidim, da ni Goethe nikdar razumel, v čem je prav za prav tvoja ljubkost. Samo jaz, Charlotte, samo jaz... Človek ljubi v tebi prav tisto popolno in vedno ustrežajočo preprostost, tisto veselo in naravno zadržanost, ki odstranjuje sleherno slabo misel... Toda on kvari celó svojo lastno podobo. Pravi Goethe se je vedel mnogo bolje od Wertherja. V naših odnosih je bilo te štiri mesece ves čas nekaj plemenitega, velikodušnega, česar ni umel izraziti... In kar se mene tiče: opisal me je, kakor da nimam prav nič čustvenosti, kakor da mi srce ne utriplje s simpatijo ob čitanju kakšne

ljubljeni knjige. Mar sem zares tako mrzel? Ah, dobro vem, Lotte, da bi bil sam postal Werther, če bi te moral zgubiti.«

V tem trenutku sta se soproga približala; nastal je majhen prizor zakonske nežnosti, ki morda ni bil prav nič v skladu s tem, kar je hotel avtor. Stisnjena drug k drugemu in držeč se za roke sta brala roman do konca. To branje se je vsaj pri Kestnerju končalo s prav živo togoto. To, da je njihovo tako pošteno in preprosto zgodbo spremenil v tragično pustolovstvo, se mu je zdelo zares strašno. Da, ta oseba z dvema glavama, Goethe in Jerusalem hkrati, mu je bil pravi spaček. In ni bilo dvoma: Kestner je dobro opazil, da je opis zadnjega sestanka Wertherja z ono, ki jo ljubi, ves posnet iz pisma o Jeruzalemovi smrti, kakor ga je sam pisal Goetheju. In ko je zdaj našel junakinjo, ki se imenuje Lotte in ki je bila v začetku knjige predstavljena z Lottinimi potezami, je zaradi tega tolikaj trpel, kakor če bi kakšen slikarski mazač vzel obraz in telo njegove žene in napravil iz tega obsceno podobo.

Charlotte je bila prav za prav bolj ganjena kakor pa nezadovoljna, vendar si je s simpatijami zamišljala čustva svojega moža in mu je pri-trjevala, da bi ga tako pomirila. Sicer se je tudi ona bala. Kaj neki porekó ljudje? Vsi njuni prijatelji iz Wetzlarja in celo iz Hanovra ju utegnejo prepoznati. Kako naj razložita, kaj je v knjigi resnica in kaj je izmišljeno? Kako se izogniti hudobnemu, čeprav povsem naravnemu opravljanju?

Če bi imela dovolj hladnokrvnosti, bi lahko spoznala, da bo dogodek, ki se jima zdi tako važen, spričo čudovite sposobnosti pozabljanja in ravnodušnosti, kakor je dana skoraj vsem ljudem, čez šest mesecev pozabljen. Toda Modrost in Trpljenje gresta redkokdaj pod pazduho. Obema se je zdelo, da je njuno srečno in skrito življenje zbog nediskret-nosti njunega prijatelja za večno skaljeno.

X.

Naslednjega dne je pisal Kestner Goetheju nezadovoljno in strogo pismo: »Res je, da ste vtisnili sleherni osebi nekaj tujega in da ste jih več združili v eno samo. Tako je docela prav. Toda če bi pri takem tkanju in mešanju vprašali za svet svoje srce, tedaj bi resnične osebe, po katerih ste posneli karakterne lastnosti, ne bile tako oskrunjene. Vi ste hoteli slikati po naravi, da bi dali svoji podobi resničnost, vendar ste pomešali med seboj toliko protislovij, da ste zgrešili cilj... Prava Lotte bi bila hudo nesrečna, če bi bila podobna Vaši Lotti... In Lottin soprog, ki ga imenujete svojega prijatelja, vendar vedi Bog, če je bil prijatelj, je v enakem položaju.«

»Kakšna klavrna kreature je ta vaš Albert!... Če ste že potrebovali povprečneža, mar je bilo treba, da napravite iz njega takega bedaka, samo da laže povzdignete samega sebe in porečete: »Glejte, kakšen fant od fare sem jaz!«

Goethe je že nekaj dni prav nestrpno pričakoval Kestnerjeve in Lottine sodbe. Nadejal se je, da dobi dvoje dolgih, navdušenih pisem, kjer bodo naštetih odstavki, ki so ju ganili bolj kakor drugi, nemara celo citati, morda opozorila na momente, ki jih je pozabil ali prezrl. Zato je z veselo radovednostjo razpečatil pismo in postal na mah ves osupel zavoljo te pikre kritike. »Kako?« je pomislil. »Ali je mogoče, da tako

inteligenten človek tako malo razume, kaj je prav za prav knjiga? Čemu hoče, da bi bil Werther Goethe? Nasprotno: treba je bilo usmrtiti Wertherja, da bi se ustvaril Goethe! Ni dvoma, da so v meni elementi Wertherja, toda mene je nenadno nekaj rešilo in ta rešitev je bila odločnost. Vzemimo Goetheju voljo, pa ostane Werther. Vzemimo mu domišljijo, pa ostane Albert. Zakaj pravi, da je moj Albert klavrna kreature? Čemu sem napravil iz Alberta povprečnega? Lepota moje povesti je prav v tem, da sta Albert in Werther nasprotna tipa, vendar dostojna drug drugega. Sicer pa, čemu neki vidi Kestner v sebi Alberta? Mar meni, da nisem zmožen najti v samem sebi razumnega človeka?»

Čim bolj je razmišljal in bolj prebiral Kestnerjevo pismo, manj ga je razumel in bolj se je čudil. Vzlic vsemu mu je postalo mučno, da je užalostil svoja prijatelja. Dolgo je tuhtal, kako bi ju potolažil. Toda kaj naj stori? Ali naj ne objavi romana? Za to ni imel poguma.

»Trebaja je, da vama takoj pišem, moja draga in ozlovoljena prijatelja in da si olajšam srce. Zadeva je storjena, knjiga je izšla; odpustita mi, če moreta. Ne maram nič slišati, dokler ne pokažejo sami dogodki, kako pretirana je vajina bojazen in dokler ne spoznata v knjigi tega, kar knjiga je, namreč nedolžna zmes izmišljotin in resnice... In zdaj, moja najdražja, ko se v vajinih srcih zopet dvigne togota, pomislita, oh, pomislita samo to, da vaju vajin stari Goethe ljubi še vedno in zdaj še bolj kakor prej.«

Kakor sta Kestnerjeva pričakovala, sta po izidu knjige morala sem in tja pojasnjevati in sprejemati izraze simpatije. Lottin brat Hans Buff jima je sporočil vtise iz hiše Nemškega reda. Tu je vsak vsaj poznal Goetheja in trpljenje mladega Wertherja je vzbujalo obilo smeha. »Saj res,« je pisal Hans, »ali sta brala Wertherja? Kaj mislita o tem? Pri nas je nastal s tem zanimiv špektakel. V vsem mestu sta samo dva izvoda, in ker ga hoče vsak človek prebrati, kradejo knjigo drug drugemu, kakor znajo in morejo. Snoči smo papa, Carolina, Lela, Wilhelm in jaz brali vsi skupaj isti izvod, ki smo si ga razdelili po listkih. Vsak list je šel skozi petero rok... Ubogi Werther! Ko smo ga brali, smo se pošteno nasmejali. Ali se je tudi on smejal, ko ga je pisal?«

Kestner je moral prepričevati svoje zaskrbljene prijatelje, ki so mu pošiljali sožalje, da je njegov zakon odličen, da ga je žena vsekdar ljubila in da ni Goethe nikdar mislil na samomor; sploh, da je roman samo roman in nič več. Naposled je Charlotte dosegla, da je pisal Goetheju pismo, v katerem mu daje odvezo.

Zares mu je bilo mogoče odpustiti. Mladi pisatelj je bil ves srečen. Vsa Nemčija je jokala zaradi Wertherjeve usode. Mladi ljudje so jeli nositi njegov modri frak in rumeni telovnik, njegove rjave podvihane škornje. Mlade žene so posnemale Charlottine obleke, posebej še belo obleko z rožnatimi traki, kakor jo je nosila ob prvem srečanju s svojim prijateljem. V vseh vrtovih so občutljiva srca postavljala majhne spomenike v spomin Wertherju. Okrog wertherjevskih žar so se razraščale vzpenjalke. Pisali so popevke in pesmi o Wertherju. Celo Francozi, ki so tako radi porogljivi, so z navdušenjem sprejeli Rousseaujevega učenca. Odkar je izšla Nova Heloisa, ni nobeno duhovno delo tolikaj vznemirilo Evropo.

Goethe je odgovoril v tonu, ki nikakor ni razodeval spokorjenca: »O vidva maloverna človeka! Če bi mogla občutiti vsaj tisočino tega,

kar pomeni Werther za tisoče src, tedaj ne bi tehtala žrtve, ki sta jo zanj doprinesla... Ne maram se odreči Wertherju niti zato, da bi rešil lastno življenje. Verjemi mi, Kestner, verjemi, da se bosta tvoja bojazen in nejevolja razkropili kakor nočni fantomi. Če postaneta velikodušna, če me ne bosta več mučila, Vama pošljem pisma, solze, vzdihne za Wertherja in če imata kaj zaupanja, mi verjemita, da je vse na dobri poti in da so razna obrekovanja čisto brezpomembna... Zbogom, Lotte! Kestner, imej me rad in me nikar več ne žalosti.«

Po tem pismu je njegovo dopisovanje s Kestnerjevima postalo prav redko.

Odkar sta bila olepšana in vnešena v njegove stavke, sta izgubila zanj največji del svoje stvarnosti. Dolgo časa jima je pošiljal po enkrat na leto pismo, ki se je začinjalo z »Draga moja otroka«; v njem je povpraševal po rodbini, ki se je vedno bolj množila. Potlej je dobri Kestner umrl.

Leta 1816. je gospa tajnikova Kestner, devet in petdesetletna vdova, grda, vendar pa prijetno dobrodušna, obiskala v Weimarju Njegovo ekselenco državnega ministra Goetheja. Nadejala se je, da utegne ta veliki mož koristiti njenima sinovoma Avgustu in Teodoru, zlasti še Teodoru, ki se je nameraval posvetiti prirodoslovju.

Našla je uglajenega, obilnega starca, za čigar potezami je zaman iskala obličje mladega zanešenjaka iz Wetzlarja, ki ga je moral vsakdo ljubiti. Razgovor je bil težaven. Goethe ni vedel, kaj bi govoril, zato ji je kazal bakroreze in posušene rastline. Vsak je opazil v očeh drugega začudenje in razočaranje. Minister je ob koncu ponudil stari dami svojo gledališko ložo in se opravičil, da ne bo tudi sam prisoten. Ko je odhajala od njega, se je domislila: »Če bi ga bila srečala po naključju in ne bi vedela njegovega imena, ne bi napravil name nobenega vtisa.«

To pa zaradi tega, ker je v resnici bil doktor Goethe že dolgo mrtev; mrtva je bila tudi tista gospodična Lotte Buff, ki je tolikaj ljubila ples in sprehode v mesečini. Izmed vseh oseb te zgodbe je ostala živa samo še ena: nesrečni Werther.

(Iz knjige »Meiße ou la Délivrance«. Prevedel B. Borko.)

MODERNA UMETNOST IN VODUŠEK

BRANKO RUDOLF

Božo Vodušek je izredno zanimiv pesnik že zaradi tega, ker svojih verzov ni delal samo s čustvi, temveč tudi z intelektom, ni jih le prečutil, temveč tudi premislil. Pri nas v Sloveniji sicer celo pri nekaterih kritikih prevladuje mnenje, da bi umetnik moral delati »spontano«, »ustvarjati« bi moral naravnost iz podzavesti, medtem ko razmišljanje moti inspiracijo, »intelektualec« pa je za umetnika skoraj že psovka. Zame je popolnoma mogoče, da izvira tako gledanje iz nekega zelo malo »naprednega« nezaupanja proti razumu in logiki sploh, iz zaničevanja intelekta, kakršnega zavedno izpovedujejo ponekod v Evropi. Ne glede na to pa tudi zgodovina vseh umetnosti ne potrjuje mnenja, da bi teoretično razglabljanje nujno pomenilo upadanje stvariteljske sile. Nasprotnih

primerov je zelo mnogo in je treba samo izbirati. V zgodnji renesansi imamo razpravo »Della Pittura«, ki jo je spisal Leon Battista Alberti (1404—72), ki je bil med drugim tudi zelo izviren arhitekt. Veliki Leonardo je (poleg ogromnega znanstvenega dela) spisal svoj »Trattatto della Pittura«, a tudi v Michelangelovih sonetih je mnogo strastno izpovedane teorije kiparstva.

Če preskočimo približno tri stoletja, najdemo poleg močnega ustvarjanja tudi mnogo teoretiziranja pri romantikih. Teoretik romantičnega slikarstva je n. pr. Philipp Otto Runge, vkljub malemu številu del, eden najboljših nemških romantikov-slikarjev. Še danes veljavne teoretične zaključke je postavljali Baudelaire, med muziki so bili umetniki in kritiki obenem Schumann, Liszt in Wagner. Med velikimi umetniki polpretekle dobe je zelo mnogo razmišljal, pisal knjige in predaval zelo plodoviti Auguste Rodin. Bernard Shaw je kljub svojim dolgim predgovorom eden najboljših dramatikov zadnjih desetletij in v najnovjšem času je Le Corbusier, znani švicarsko-francoski arhitekt, tudi zelo mnogo pisal.

Iz mnogih primerov se da zaključiti dvoje, prvič: pojav umetnika-kritika pripada prelomnim dobam; tudi renesansa je bila doba na prelomu med sedanjim in novim vekom, med skupnostnim (tudi cehovskim) in individualno naglašenim občutenjem.

Drugič: Volja do analize in kritike pri nadarjenih umetnikih po veliki večini ni prvoten pojav. Njihovo razmišljanje večinoma ni plod podživljanja (mogoče je pri Lisztu), temveč predstavlja boj proti različnim zunanjim in notranjim oviram, proti temnim nagibom lastne duševnosti in nerazumevanju okolice. Pogostokrat se umetniki-teoretiki niso borili le zase, temveč za kakšnega drugega umetnika, ki so se mu čutili bolj ali manj sorodne. Za Beethovena so se zavzeli n. pr. E. T. A. Hoffmann in pozneje Schumann in Liszt, po Baudelairejevi zaslugi pa so zasloveli umetniki kakor Daumier, Guys in Edgar Poe.

Tudi danes je doba na prelomu in pojav umetnikov-mislecev ni nič nenavaden. Temperament jih ni silil k razglabljanju, pač pa boleсна razlika med lastno duševnostjo in duševnostjo mojstrov, ki so bili pred njimi. Tudi če so individualna čustva v mnogih primerih skozi stoletja ostala ista, se je spremenila forma, v kateri so se izražala. In vprašanje forme samo po sebi tudi ni le vprašanje kakšnega primitivnega, fizičnega ugodja ali neugodja, temveč znatno več.

Lepo pravi Rodin: »Najbrže je ni umetnine, ki bi nas očarala zaradi same harmonije linij in tonov, ki bi edino očem nudile užitek. Na primer, če barvana okna dvanajstega in trinajstega stoletja očarajo naše poglede z žametom svojih globoko modrih barv, z laskanjem nežnih vijoličastih tonov in svojimi tako toplimi karmini, je to le zato, ker ti toni izražajo mistično srečo, ki so jo pobožni umetniki teh dob upali doživeti v nebesih svojih sanj. Če so nekatere perzijske posode, pokrite z naglji tirkizove barve, spoštovanja vredne umetnine, so to le zato, ker njihovi odtenki predstavljajo dušo v ne vem katero dolino sanj in čarovnije. Tako ima vsaka risba in vsaka skupina barv nek poseben pomen, brez katerega ne bi imela nikakšne lepote.« (Rodin: L'art.)

Danes pogostokrat govorijo o formi, o čisti formi in podobno. Rodin je dal odgovor. Forme od vsebine nikakor ni mogoče ločiti, forma nam vedno sugerira čustvo, ki ga je umetnik hotel izraziti, mogoče pa je tudi,

da je formo (harmonizacijo čustev) sprejel le napol zavedno, kakor nošnja, v katero je bil oblečen, ali zrak, ki ga je dihal. Iz tega sledi, da je v formi mnogo socialnega ogledala umetnosti, v formi, v harmonizaciji čustev se odraža razmerje umetnika do okolice. Ali izraža umetnina čustva soljudi v potenceirani obliki ali se jim postavlja po robu. V tem zadnjem primeru mora umetnina ustvariti svojo lastno harmonijo, mora biti v sebi sklenjena, kajti slaba forma je vedno tista, ki nasprotuje izrazu umetnikovega čustva.

Pogostokrat tudi produktivni ljudje pretiravajo čisto tehnično stran kakšne umetnine. Zdi se mi nasprotno: da kulturna zgodovina uči, da same *tehnične* zapreke niti enemu velikemu umetniku niso branile, da ne bi izrazil svojih čustev. Ne poznam umetnika, ki bi mu bile tehnične težkoče onemogočale, da ne bi bil velik; pač pa je mnogo umetnikov-tehnikov, katerih umetnost je stala na zelo šibkih nogah in jim je slava kmalu zatemnela, ker je njihova umetnina nosila pečat »duha praznote«. Rodin pravi: »Grdo je to, kar nima značaja in ne izraza.« Naše telo nam je skoraj neomejeno pokorno in če se zdijo mnoga dela velikih umetnikov neharmonična, če trdijo neki kritiki, da n. pr. Rembrandt ali Goya nista dobro risala, je taka sodba plod čistega nerazumevanja (tudi to trdi Rodin). Še anatomsko nepravilnost lahko služi intenzivnejšemu izrazu in skoraj ni dvoma, da so veliki mojstri ta intenzivnejši izraz tudi vedno dosegli. Bil bi res pravi čudež, če se n. pr. Goya, ki se je v vsaki tehniki tako hitro znašel in se na stara leta priučil litografije, ne bi bil mogel spoprijazniti z risbo, ki so jo obvladali milijoni popolnoma brezpomembnih učiteljev risanja. Moram tudi priznati, da sem glede genijev popolnoma drugega mnenja, kakor n. pr. Lucijan M. Škerjanc (Sodobnost, 1941. 1. številka):

»Genialnost ni domiselnost, pač pa plod združitve dveh izpolnjujočih se odlik. Niti vrsta, niti število idej ne presejata pri geniju tistih, ki z njimi razpolaga vsak nadarjenec. Samo da zna genialni um iz njih splesti neprepustno tkivo enkratne, svojske in zavzetne umetnine, medtem ko talent trosi kope idej, zametavajoč pri tem njihovo življenjsko silo. Zato je krivično nazivati genije umetnike, ki so bili sicer nesporno nadarjeni, a so jim morali prijatelji venomer popravljati, piliti in prirejati tjavdan vržene misli, najsi so bile še tako originalne (n. pr. Musorgski). Edinole umetniku, ki si je v polni meri svest obvladovanja vseh tehničnih in izraznih zahtev in jih iz zvrhane mere svojega talenta lahko napaja z domisleki, gre častni vzdevek genialnosti...«

1. V zelo mnogih primerih se mi zdi, da je vprašanje, ali je bil umetnik »genij« ali ni bil, popolnoma brezpomembno. To velja za kulturne kroge, ki so bili »občestveno« silno močno izgrajeni, za take kulturne kroge, ki so svoj navdih očitno sprejemali v atmosferi, ki je bila s prečutenimi formalnimi predstavami in s čustvi nasičena. Tako je n. pr. zame čisto vseeno, ali kdo naziva kakšnega izbornega starega Egipčana ali Indijca, starega Kitajca genija ali ne. Tako n. pr. stare kitajske slike s tušem čudovito prevzemajo človeka, nesporno so plod izredne poglobljenosti, zelo so enkratne, »svojske« pa samo včasih, v toliko, ker se na njih ne vračajo le motivi in simboli, temveč tudi razpoloženja, pa najsi se imenuje njih avtor Hsia Kuei (eden največjih), Ma Jüan ali kako drugače. Isto bi v veliki meri lahko trdili o naši evropski gotiki, v kateri so brezimni mojstri ustvarjali pretresljive umetnine.

2. »Zavzetna« umetnina je, kolikor sem razumel, osvajajoča umetnina, a to je poglavje zase. Umetnina je lahko jako velika, pa ne učinkuje, ker manjka publiki duševni organ sprejemanja. Tako n. pr. mnogih Beethovnovih mojstrov in nikakor niso priznali, ker krog razumevajočih ljudi še ni bil dovolj velik. Določeni duševnosti ustreza določeno izrazno sredstvo, a zelo pogostokrat se morajo ljudje na novo izrazno sredstvo šele navaditi; še več, izrazno sredstvo, najsi bo posebna vrsta glasbene ali slikarske arhitekture, posebna kombinacija barv ali ritma (ali kar koli drugega), *navadno* ne učinkuje, če ni šlo že skozi »mnogo rok«, to je, če niso že mnogi umetniki poskusili njegovo učinkovitost. Kakor znanstveniki, tako gradijo tudi umetniki na delu svojih prednikov — v tem se očituje socialna funkcija »forme«.

3. Če že hočemo uporabljati izraz genij, bi ga morali vsekakor priznati ljudem izredno globokih misli, ljudem izredne poduhovljenosti, ki daleko prekaša misli soljudi. Mogoče je ravno pri genialnih ljudeh *množica* njihovih domislic v zvezi z njihovim temperamentom rodila posebno kvaliteto, ki jo je potem čutiti skoraj iz vsakega dotika z velikim duhom. Johann Sebastian Bach je eden največjih, najčistejših, formalno najbolj dovršenih umetnikov, vendar njegova veličina ne izvira iz formalne dovršenosti, temveč iz posebnosti njegove duševnosti, njegovega čudovito vseobsežnega, vse razumevajočega, vse prodirnega duha, ki je formalno dovršenost (ki je bila deloma že v delu prednikov) uporabil v svoj posebni izraz. A tudi Musorgskega bi človek moral menda s pravico imenovati genialnega, pa najsi je bil glasbeno še tako malo »izobražen« in so mnoge njegove stvari drugi instrumentirali. Kako to, da so ti prijatelji (čast in hvala jim) ostali v svojih lastnih delih vendar manj intenzivni, manj dramatični in manj pretresajo, čeprav so bili sami zelo pomembni in vsega spoštovanja vredni muziki, kakor n. pr. Ljadov ali Rimski-Korzakov? Ali ni Musorgski ob vsem svojem neznanju instrumentacije vendar ustvarjal dela, ki so prinesla tudi novo formo, nekaj, česar do tedaj ni bilo? Jaz vsaj ne poznam ničesar, kar bi se dalo primerjati Shakespeareski širini njegovega »Borisa«. Toda — ali je to sploh njegov »Boris« ali delo Rimskega? Dejstvo je, da se Boris Godunov precej razlikuje od dobro znanih del tega komponista, zato lahko vsaj v nekaterih slučajih predpostavljamo, da je ideje Musorgskega včasih bolje izrazil kakor Musorgski sam. V umetnosti je to dokaj nenavadno, v znanosti pa imamo nešteto primerov, da so se velika odkritja rodila in dokazala v sodelovanju dveh ali večih znanstvenikov. Ti se tudi kasneje navadno nikakor niso pulili za avtorstvo, temveč se veselili skupnih odkritij prav tako kakor svojih lastnih. Pogostokrat so učenci, duševno vzvišeni nad vsako malenkostnost, prepustili vso slavo izvrstnemu učitelju, čeprav bi bili zelo lahko in po pravici zahtevali del te slave zase. Tako je imel veliki Pasteur tudi velike učence in včasih ni lahko razlikovati, ali ima pri kakšnem izredno duhovitem in koristnem odkritju večje zasluge Pasteur sam ali kakšen njegov učenec, n. pr. Emile Roux, Chamberland, Yersin ali kdo drugi. Pasteurjev institut je bil pač v njegovem času živahno in vzorno delujoč kolektiv. Ti ljudje so bili naravnost idealno vneti za svojo človekoljubno nalogo. Pogostokrat so delovali tako harmonično kakor zakonski par Curie, čigar del večkrat tudi ni mogoče ločiti na dvoje. Ali pa je to razlikovanje nujno in ali ni lepše, če se veselimo rezultata, ki je tudi v najboljšem slučaju vedno nepopoln?

Saj je vse človeško delo, tudi delo največjih genijev nepopolno in v vsakem slučaju zaostaja za popolnostjo, ki so jo hoteli doseči, če ne v sebi, pa izven sebe, v delih.

4. Tam, kjer v resnici čutimo pomanjkanje skladnosti med tem, kar je umetnik *hotel* in med tem, kar je izrazil, po mojem niso vzroki v tehničnih težkočah, temveč v močnih *duševnih* ovirah. Forma, ki jo je učenec sprejel od učitelja, ne zadošča več njegovemu občutku, zato se pogostokrat v njej ne giblje svobodno. Če ni duševno močan, se svojega vzora ne osvobodi in ostane bled in slaboten. Ne pove ničesar, kar bi šlo preko vzora. V statičnih razdobjih, kakršne je poznal n. pr. stari Egipt, Indija ali naš srednji vek, je učiteljeva pobuda učinkovala pozitivno, t. j., oprt na »duševno bazo« svojega prednika, je učenec našel svoja osebna odkritja, ki so bogatila njega in kolektiv.

V dinamičnih dobah, ko se socialna in duševna struktura hitro menja, predstavlja nasprotno vpliv učitelja pezo na lastnih mislih, ki jo mora učenec premagati. Rafaelove prve slike zaostajajo precej za deli slikarjev zgodnje renesanse in posebej še za deli njegovega učitelja, ki je bil Pietro Perugino.

Zlepa niso toliko razpravljali o formi kakor v »povojnem« času, v času po prvi imperialistični vojni l. 1914.—18., ko je postalo očitno, da se je nekaj zrušilo. Takrat zaradi mnogih vzrokov ni propadla samo meščanska »prosperity«, o kateri je dal še ameriški predsednik Hoover tako optimistične izjave, propadlo je mnogo več: načini mišljenja in čustvovanja, ki so se mnogim zdeli večni in nadčasni. Ideje, ki so se začele majati, so bile često stare šele nekaj desetletij ali v najboljšem slučaju nekaj stoletij. Izraz nemirnega iskanja so bili različni -izmi, kakor ekspresionizem, kubizem, futurizem itd., predhodniki današnjega nadrealizma. Dosti so debatirali o pozitivnosti in negativnosti teh smeri.

Zame so nekateri rezultati »-izmov« na svoj način pozitivni prvič, ker so veren izraz kaotičnosti dobe, torej historično zanimivi. Drugič so bili ti umetniki kaosa pogosto izredno resni talenti, ki so zelo dvignili našo sposobnost spoznavanja intimnih vezi med čuti in čustvi ter med idejami, ki nam jih ta čustva sugerirajo. Že Goethe je konstatiral: »Die Erfahrung lehrt uns, dass die einzelnen Farben besondere Gemütsstimmungen geben« in se spraševal, zakaj učinkuje ta barva tako, druga drugače. Od njegovih časov pa znanost o učinku čustev ni kaj prida napredovala in šele, ko so nam različni »-isti« čutni svet razbili na atome, smo se spet jeli spraševati o primarnosti doživljanja oblik, barv, kompozicije itd. Vse to je bilo nujno in je tudi še danes nujno ne glede na dejstvo, da so različne smeri pozerjem pogostokrat res služile »za komedijante po salonih«. (Poljanec v *Sodobnosti*. 1941. 2. št.) To je bilo tem lažje mogoče, ker so bila tehnična sredstva izražanja teh umetnikov in laži-umetnikov tako težko dojemljiva, tako abstraktna in tako rafinirana, da jih je publika pogostokrat občudovala prav zato, ker jih ni razumela, po principu: »credo, quia absurdum«. Značilno je za zmešnjavo pojmov, da si je dala publika vsiliti umetnost, ki je bila pogostokrat popolnoma abotna, formalistično igračkanje ali pa izumetničenost zaradi izumetničenosti same, izredno spretno igranje s finimi barvnimi in kompozicijskimi otenki, ki niso imeli nikakšne duševne vsebine. In vendar je ta čas dal nekatere zelo pomembne umetnike (Picasso), drugi so se v njem sprostili in dosegli višek svojega stvarjanja (Corinth). Najmanj pa gre pozabiti, da

so se ekspresionisti kakor kubisti po pravici sklicevali na neke njim sorodne umetnike, ki so bili pravi velikani, kakor Cézanne in van Gogh, pa tudi Munch ali Hodler.

Preko Cézannea in van Gogha tudi danes še ni prišel nihče, oba sta prinesla predvsem neko vseobsežno občutje, neko poduhovljenost vseh stvari, ki je bila pred njima neznana. Za van Goghovo ljubezen so ljudje in živali premalo. Nihče se ni tako intimno kakor on zamislil v žitje in bitje dreves, in le v njegovih slikah je najti tako poduhovljenje materije, ki daje izraz najbolj skromnemu delu materije, plotu, prsti ali sklonjeni hišici — vsi ti predmeti pa vendar tudi svedočijo o življenju ljudi, ki jih je van Gogh prikazoval z neskončno sposobnostjo sodoživljanja in razumevanja. Van Goghova umetnost ustreza točno tisti smeri moderne znanosti, ki je odkrila v materiji sami premnogo energije in bi hotela materijo samo proučiti, da jo pritegne v službo človeku, ki je dostojen tega imena. Van Gogh je končal kot blaznež. Mogoče je nanj tudi zelo vplivalo, da njegovi vseobsežni ljubezni ni od zunaj odgovorilo nikakšno razumevanje, njegova ogromna umetniška sila je fizično končala v praznoti. Glede na formalno plat pa je za nas še zanimivejši Paul Cézanne (1839—1906).

Cézanne je začel divjo formalno revolucijo (nekako med leti 1860/70). Meier-Graefe piše o njem: »Zolaju so se ježili lasje. Tovariši so ga imeli za blazneža... Muzeji so tudi le orožja meščanskega gospodstva. Louvre je treba skuriti«... Cézanne je v svojem nadaljnem življenju uničeval obliko za obliko. Razbil je vse stare načine kompozicije in si ustvaril novega. Njegov izrek se glasi: »Vse v naravi se oblikuje po krogli, stožcu in valju.« V vseh naravnih oblikah je iskal arhitekturo in jo podčrtaval z neverjetno finim smislom za tonske vrednote. Nekatere njegove pokrajine so nepozabne, vse v njih je prozorno, materialno, *realno*, a iz skrajnega razumevanja materije in iz skrajno finih barv mu raste posebno občutje gledanja vase in v svet, ki mu je vedno nov problem — kakor njegova lastna notranjost. Cézanne je slikal mrtve prirode, ki so polne dramatičnega doživetja, ki izvira primitivno in vendar globoko poduhovljeno iz materije same. V nekaterih figuralnih kompozicijah je skušal izraziti nekaj, kar bi ustrezalo njegovemu občutju gotskih cerkev, nekaj, kar bi izrazilo povezanost ljudi med seboj. Deset let je slikal svojo veliko sliko s kopalkami, ki so zelo nepoltene gole, z drevesi, ki se pripogibajo kakor gotski obok, z bregom nasproti in svetlim oblakom. Te slike ni nikdar dovršil, videti je, da je s svojim instinktom iskal človeštvo, ki ga še ni, prav tako kakor van Gogh. Umrl je, pa prav za prav ni dosegel tega, kar je hotel. Van Gogh je projiciral v svet moč svojega izredno razumevajočega duha in svojih dojemljivih čutov, Cézanne je iskal duha v materiji — in ga končno ni našel, čeprav nam je zapustil sledove svojega veličastnega iskanja, duhovne napore človeka, ki je globoko čutil kaos v ljudeh. Prav pred tem kaosom je iskal pomoči v materiji, a njegova podzavest ni bila vedno pripravljena, da bi mu dala tolažilo. Dvoje je zanj posebno značilno: Ko je bil mlad, je sploh dvomil o upravičenosti kakršnega koli umetniškega udejstvovanja. Imel je močne komplekse, dvomil je o vsem mogočem, med drugim tudi o svojem talentu — vprav o Cézanneu trdijo neki površni ljudje, da je bil prav za prav netalentiran, ker nikdar ni delal z lahkoto. Drugič pa so ga kompleksi prisilili, da je delal zelo mnogo z intelektom, vsaka oblika

je morala biti taka, da ni bil zadovoljen samo čut, temveč tudi njegova kritična estetika, ki se je tako zelo razlikovala od klasične. Ta »intelektualistična« poteza pri Cézanneu izvira čisto gotovo iz njegovega neprestanega boja s samim seboj, z občutenjem materije in z občutenjem nove skupnosti med ljudmi, ki je ni našel, a jo je hotel ustvariti. V nekaterih slikah je samo umetnik materije, komponira s ploskvami v ravnini slike — skoraj čisto dekorativno. Tedaj bi bil površen, če ga ne bi rešili neki posebni odtenki, v katerih se kaže njegovo obsežno občutje. A postal je prednik raznih kubističnih rafinirancev, ki duševnosti sploh niso več našli in se reševali v nekakšno igrakanje z barvami, ki je samo sebi namen in le še ugaja očem. Iz pomanjkanja čustev, iz upravičenega odpora proti sentimentalnosti in literarnosti se je rodila brezdušnost — pogost slučaj v moderni dobi.

Cézanne je na stara leta živel kakor filister in imel tudi neke čisto filistrske ambicije in želje po priznanju. A vse malenkosti ne morejo zabrisati mogočnosti njegovih najboljših trenutkov. Danes je njegov vpliv ogromen in zlepa ga ni kdo dosegel. Slikarji, ki so prišli za njim, Matisse, Derain ali Utrillo, so na svoj način sijajni, a duševno so se še znatno bolj lovili kakor on.

(*Dalje prihodnjč*)

VILLONOVSKA BALADA O POČASNOSTI

—AB—

*Nekoč sem znanca videl na pomlad,
ki bil Bogu v nadlogo in ljudem,
kako si s cigareto teši glad.*

*Pozdravi me: »Novico ti povem,
da končno upati na službo smem.
Res, dolgo čakal sem, že na Hebride
medtem prišel bi peš, todà saj vem:
lepo počasi, ker se daleč pride!«*

*Poleti zopet šel sem skoz nasad,
misleč, da v službi znanec bo medtem,
a glej, raztrgan, oslavljen, brez nad
me sreča: »Veš, le enkrat dnevno jem!«
Kaj s službo? Ah, to dolgi je poem;
ker nisem nosil jim zlata in žide,
so založili prošnjo, no, saj vem:
lepo počasi, ker se daleč pride!*

*Pozimi je prišel na dom rožljat,
ves zagrenjen, od mraza skoraj nem.
»Veš, reva je pač reva! Štrik za vrat!
Poziv v urad — letim bolj nego grem!*

*Da drugemu oddana služba, zvem.
In jaz? Naj glad ubijam kakor gnide?«
Prositate še enkrat — morda potem;
lepo počasi, saj se daleč pride!*

Poslanica:

*Če prosiš, neupognjen, vedno prem
in nimaš zvez, denarja na golide,
brijó si norca kot iz pustnih šem:
lepo počasi, saj se daleč pride!*

VILLONOVSKA BALADA O MINLJIVOSTI

—AB—

*Iz večnosti se v večnost dan pretaka,
topòt zgovórnih ur tepta ljudi.
Na sencih, v srcih lena kri tiktaka,
odmerja kopo dni, ki so odšli.
Odhod prihodu srečo vso želi,
a kes, obup sta njihova spremljava —
in, ko utrneš solzo iz oči,
le sneg narahlo zunaj naletava.*

*Nobena ura uri ni enaka,
dan, enkrat sprožen, se ne ponóví,
čeprav želiš, da obstoji — ne čaka.
Sedanjosti pod starim soncem ni,
hip, rojen, že v minulosti cveti,
bodočega bodoči pokopava.
Če vprašamo zakaž, vse onemi,
le sneg narahlo zunaj naletava.*

*Že davno vemo, da je v bistvu vsaka
nam draga stvar minljivi kup smeti,
a prepotrebna oderska navlaka
za tragedijo večno grenkih dni,
kjer smo gledalci in igralci mi.
Na drugega račun se vsak zabava,
kaj mar mu, če je sosed brez peči,
ko sneg narahlo zunaj naletava.*

Poslanica :

*Življenje bežno, ljubimo te vsi,
navajeni smo tvojega živžava,
nas gladne, bedne nič več ne boli,
če sneg na srca rahlo naletava.*

VILLONOVSKA BALADA O ŽEJNEM SRCU

—AB—

*Ti, moralist s predsodki, v kozji rog
ugnal bi rad me! Toda se ne damo!
Živiš seveda čist za javni krog,
skrivaš pa rad objemaš svojo damo,
jecljaje božáš rožnato pyjamo.
A je razlika v najini ljubavi:
vidva premlevata le prazno slamo,
ko moja — usten več mi ne nastavi.*

*Deklè, moj pojem o morali res ni strog!
Neučakan sem te utrgal kot ciklamo,
še čujem v podzavesti topel zvok,
lasjé kot takrat valové čez ramo,
z vonjavo me uklepajo v omamo.
Splahnijo sanje! Zdaj samo kričavi
klopotci trpko mi pojó v predramo:
Kdaj zopet sočna usta ti nastavi?*

*Predraga, glej ta par prosečih rok
(ko srečni smo, kako grdó ravnamo!)
brez tvojih zdaj je zlomljen obok,
spominjajoč na bežno panoramo,
ki jo samó midva in noč poznamo.
Ostala še je dvojna sled na travi,
a jaz sem sam — ožejan hrast nad jamo —
vrč svojih sočnih usten mi nastavi!*

Poslanica :

*Nihčé ne sluti, da spreminja v dramo
se najina ljubezen po zabavi,
le ti veš, da srcé je v boli sámó —
enkràt še sočna usta mi nastavi!*

R A Z N O

ANTOLOGIJA SODOBNIH SLOVENS- SKIH NOVELISTOV

Državna tiskarna v Beogradu je izdala na koncu lanskega leta antologijo sodobnih slovenskih novelistov, ki jo je uredil in ji napisal uvod dr. Stanko Škerlj. Knjiga je dvojezična in ima naslov: »*Savremeni slovenački novelisti*«, »*Sodobni slovenski novelisti*«. Vso zbirko novel je prevedel v srbsčino g. Milan M. Jovanović, profesor jugoslovanske književnosti, Srb, ki je preživel več let v Sloveniji. Knjiga je tiskana tako, da je srbski prevod narodu (v cirilici) na levih straneh knjige, slovenski original pa na desnih straneh. O namenu te antologije je spregovorila v kratkem predgovoru založnica takole: »Sodobne slovenske novele, v redakciji dr. Stanka Škerlja, spadajo v vrsto tistih knjig, ki naj služijo krepitvi duhovnega edinstva v našem narodu, kakor je to namen tudi Antologiji sodobnih hrvatskih pripovednikov, v redakciji dr. Kresimira Georgijevića, ki je v začetku septembra tega leta izšla v izdaji Državne tiskarne. — S tem, da vzporedno prinaša besedili v originalu in v srbohrvaščini, naj ta knjiga prodre v najširše narodne sloje. Nudila bo enako dragoceno korist na Slovenskem in v vseh drugih pokrajinah naše države. S to knjigo v rokah — prvo s področja naše domače književnosti, ki je na ta način natisnjena — bo bralec iz Srbije lahko primerjal ljudi, nravi in navade iz slovenskih novel z ljudmi, nravmi in navadamj svoje okolice, in to bo samo okrepilo v njem prepričanje o neoporečni duševni skupnosti Jugoslovancev. Ko bo primerjal jezik, čeprav brez globljega preiskovanja jezikovnih podrobnosti, bo bralec iz Kranjske gore lahko našel ne samo nepričakovane podobnosti svojega materinega jezika z jezikom svojega brata na Jugu, temveč pogosto celo popolno enakost besed — in narobe. V tem je tudi prava vrednost te knjige, ne

glede na čisto književno vrednost prispevkov, ki jih prinaša. Tiskanje te knjige je bilo pripravljeno za konec l. 1939., toda zaradi izjemnih razmer v svetu se je moralo odložiti do danes.« Temu predgovoru založnice sledi urednikov uvod, v katerem navaja težkoče pri urejanju take antologije, razloge, zakaj se je odločil samo za pripovednike, ki so nastopili v glavnem šele po vojni, ter vidike pri izbiranju in razporejanju novel. Grupiral jih ni niti po pokrajinski pripadnosti piscev niti po njihovi starosti, marveč je skušal doseči »nekoliko zaokroženo celoto, kjer se ne bi bile med seboj v neposrednem sosedstvu novele preveč različne po načinu in tonu pripovedovanja in kjer ne bi motila preveč kričeča neskladnost glede na predmete, temveč bi bilo občutiti nekak red s prehodi med sujeti in nekak ritem v menjanju, stopnjevanju in upadanju pripovedovalnega temperamenta in stilistične razgibanosti.« Lahko rečemo, da je ta namen urednik dosegel in da učinkuje knjiga dovolj enotno in pestro ob enem. — V zbirki so izšle po vrsti sledeče novele: *Miška Kranjca* »Pomlad«, *Antona Ingoliča* »Prvi sneg«, *Maksa Šnuderla* »Storija o Jurju Požganu«, *Cirila Kosmača* »Tistega lepega dne«, *Franceta Bevka* »Granata«, *Ferda Kozaka* »Pomlad«, *Ivana Potrča* »Imel sem ljubico«, *Filipa Kalana* »Strelci za hišo«, *Vladimirja Bartola* »Zadnje gibalo«, *Bogomirja Magajne* »Uradnik Filip Klemenčič mora na operacijo« in *Juša Kozaka* »Maska Georgesova to in onostranska«. V splošnem so torej novele izbrane tako, da je vsaka izmed njih čim bolj značilna za svojega avtorja in da ga predstavi tako dobro, kolikor ena sama novela to sploh zmore. Pred vsako novelo so podani na kratko tudi biografski podatki njenega avtorja. Nedvomno je, da je knjiga vseskozi pozitivna in da smo je Slovenci lahko veseli. —z

VAŽNO!

Prošnja

Kakor smo naročnikom sporočili že v prospektu za tekoče leto ter pozneje že večkrat v reviji, smo bili zaradi splošne podražitve tiskarne, papirja, poštne in vsega ostalega materiala prisiljeni, da zaračunamo v bodoče naročnikom stroške, ki jih ima uprava s *pošt-nino* (oziroma *dostavnino*) in *ovojnino* knjig.

Prosimo torej tiste naročnike, ki nam stroškov za *pošt-nino* (oziroma *dostavnino*) in *ovojnino* »Srbske triologije III. del še niso plačali, da nam obenem s prihodnjim mesečnim obrokom nakažejo tudi znesek din 5.—. Toliko namreč znaša poština (oziroma dostavnina) in ovojna za to knjigo.

Ljubljanski naročniki naj blagovolijo plačati dostavnino in ovojnino našemu inkasantu.

Opozorilo!

Naročnike, ki so se letos na novo naročili in prejeli kot prvo letošnjo redno knjigo »Srbsko triologijo« III. del, opozarjamo, da lahko posebej naroče tudi I. in II. del triologije, ki sta izšla lani skupaj v eni knjigi.

I. in II. del »Srbske triologije« stane za naše naročnike v platno vez. samo din 60.—, v polusnje vez. din 75.—. Knjigo pošljemo tudi proti plačilu na daljše obroke.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Roman

VLADIMIRJA
BARTOLA

Čudež na vasi

VLADIMIR BARTOL, KI SI JE Z »ALAMUTOM« PRIBORIL TAKO ČASTNO MESTO V NAŠI LITERATURI, BO STOPIŠ SEDAJ Z NOVIM VELIKIM ROMANOM PRED JAVNOST, KI BO ZLASTI ZANIMIV TUDI ZATO, KER SE NJEGOVO DEJANJE ODVIJA V NAŠIH KRAJIH, NA BLATNEM VRHU, VASICI NEDALEČ OD VRHNIKE. V TEJ VASICI SE DOGAJAJO ZELO SVOJEVRSTNE REČI, ZATO IMA ROMAN NASLOV »ČUDEŽ NA VASI«. V ROMANU BO NASTOPALA CELA VRSTA SIJAJNO KARAKTERIZIRANIH OSEB, KI NEPRESTANO POŽIVLJAJO ŽE ITAK ZANIMIVO DEJANJE. — DELO BO NEDVOMNO OSVOJILO PRAV VSAKEGA ČITATELJA. OBSEGALE BO OKOLI 320 STRANI. — KNJIGA BO IZŠLA KONCEM TEGA ALI ZAČETKOM PRIHODNJEGA MESECA

NOVE NAGRADE

ZA PRIDOBIVANJE NAROČNIKOV

Ker nagrade za pridobivanje novih naročnikov, ki smo jih razpisali za božič in novo leto, po 1. marcu niso več v veljavi, razpisujemo novo nagradno akcijo, ki sicer ni tako bogata kot je bila božična, a vendar le malo zaostaja za njo. Te nagrade bodo v veljavi do preklica. Nagrade so sledeče:

Kdor pridobi enega naročnika si lahko izbere eno izmed sledečih knjig

KNUT HAMSUN
BLAGOSLOV ZEMLJE
Roman.

KNUT HAMSUN
POTEPUHI
Roman.

WALTER SCOTT
IVANHOE
Roman.

EMIL LUDWIG
NAPOLEON
Biografski roman.

FULOP MILLER
SVETI SATAN
Biografija.

LYTTON STRACHEY
KRALJICA VIKTORIJA
Biografija.

MADELON LULOFS
GUMIJEVE PLANTAZE
Roman s Sumatre.

PEARL S. BUCK
DOBRA ZEMLJA
Roman o Kitajski.

PROSPER MERIMÉE
SENTJERNEJSKA NOČ
Roman.

BOJAN ISAJEV
ROJENI SMO NA BALKANU
Roman.

D. H. LAWRENCE
SINOVI IN LJUBIMCI
Roman.

SIGRID UNDET
JENNY
Roman.

V. BLASCO IBANES
KRVAVE ARENE
Roman.

SINCLAIR LEWIS
ARROWSMITH
Roman

MAKSIM GORKIJ
TRIJE LJUDJE
Roman.

KARL NOVY
SAMOTNI KŘEŠIN
Roman.

JANKO LAVRIN
**DOSTOJEVSKI,
NIETZSCHE, TOLSTOJ**
Tri študije.

JORDAN JOVKOV
ZANJEC
Roman iz bolgarskega življenja.
(Samo v platno vez.)

KARL ČAPEK
POGOVORI Z MASARYKOM
kajiga o velikem človeku filozofu in državniku
(Samo v platno vez.)

JAMES JEANS
TAJNE VSEMIRJA
Poljudna astronomska knjiga.

IRVING STONE
SLA PO ŽIVLJENJU
Roman o Vincentu Van Goghju.

ALOJZ GRADNIK
SVETLE SAMOTE
Zbirka pesni. Samo v platno vez.

JACK LONDON
DOLINA MESECA
Roman.

IVAN A. GONČAROV
OBLOMOV
Roman.

JACK LONDON
MARTIN EDEN
Roman.

OTTO WEININGER
SPOL IN ZNAČAJ
Roman.

VLADIMIR BARTOL
AL ARAF
Zbirka novel.

STANKO LEBEN
PROBLEM
DANTEJEVE BEATRICE

Esej. Samo v platno vez.

BOZO VODUSEK
ODČARANI SVET
Pesniška zbirka. Samo v platno vez.

HEINRICH MANN
VELIKA STVAR
Roman.

IVAN S. TURGENJEV
POMLADNE VODE
OČETJE IN SINOVI
Dva romana.

THAMES WILLIAMSON
ZEMLJA MI JE
POVEDALA

Eskimski roman.

JOHN GALSWORTHY
SAGA O FORSYTH
Trije romani.

Vsak roman velja za eno knjigo.

ANDRÉ MAUROIS
OBDOBJA V LJUBEZNI
Roman.

MAGAJNA BOGOMIR
ZAZNAMOVANI
Zbirka novel.

Kdor pridobi *dva* nova naročnika, si lahko izbere *dve* izmed gori naštetih *v mehko vezanih* knjig ali pa eno *v platno* vezano.

Kdor pridobi *tri* naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *tri v platno* vezane ali *dve v polusnje* vezani.

Kdor pridobi *štiri* nove naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *štiri v platno* vezane ali *tri v polusnje* vezane.

Kdor pridobi *pet* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *pet v platno* vezanih ali *štiri v polusnje* vezane.

Kdor pridobi *šest* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *sedem v platno* vezanih ali pa *pet v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *sedem* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *osem v platno* vezanih ali pa *šest v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *osem* naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *devet v platno* vezanih ali pa *sedem v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *devet* naročnikov, prejme lahko izmed gori navedenih knjig *devet v platno* vezanih ali *osem v polusnje* vezanih.

Kdor pa pridobi *deset* naročnikov, si lahko izbere *dvanaest* izmed gori navedenih *v platno* vezanih knjig ali *deset v polusnje* vezanih.

Te nagrade bomo začeli razpošiljati s 1. aprilom. Razumljivo je, da jih bomo lahko poslali samo tistim, ki bodo pridobili zares *zanesljive in plačujoče* naročnike in ki bodo imeli tudi sami poravnane vse že zapadle obroke.

Opomba: Kdor si je pridobil pravico, da dobi za nagrado *v mehko* vezano knjigo, pa bi želel imeti knjigo *v platno* ali *v polusnje* vezano, jo lahko dobi, če doplača razliko v ceni med *v mehko* in *v platno* ali *v polusnje* vezano knjigo.

Z A L O Ž B A M O D R A P T I C A V L J U B L J A N I

Ali že imate

Wellsava

Svetovna zgodovina?

Reviji so priložene položnice. Naročnike prosimo, da poravnajo naročnino za mesec marec.

Salda-konte, štrace, journala,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

Klišeje

vseh
vrst
po
fotogra-
fijah
in
risbah
izvrišuje

Klišarna St. Deu

Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

Mestna hranilnica ljubljska

je
največji slovenski pupilar-
novarni denarni zavod. Do-
mači hranilniki, sodno-de-
pozitni oddelek, posojila na
hipoteke, menice, lombard.

Za vse hranilne vloge jamči

**Mestna občina
ljubljska**

TISKARNA MERKUR

SE PRIPOROČA ZA CENJENA
NAROČILA TISKOVIN, KI JIH
BO IZVRŠILA HITRO, LIČNO
IN PO ZMERNIH CENAH

TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE, REVIJE, KUVERTE, MEMORANDE,
RAČUNE, LETAKE, LEPAKE, VIZITKE, VSTOPNICE, LETNA POROČILA,
VABILA ITD. — VSE TISKOVIINE TISKA V ENI- ALI VEČ BARVAH —
ROTO- IN KNJIGOTISK — V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST
KRALJEVSKE BANSKE UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO
ZAKONOV IN UREDB«, KATERE SEZNAM SE VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE

Ljubljana, Gregorčičeva ul. 23. Tel. 25-52